

ВЕЛИКА АЛБАНИЈА – ОБЛИКОВАЊЕ НОВЕ НЕСТАБИЛНОСТИ НА БАЛКАНУ*

Милоје Здравковић
Министарство одбране Републике Србије

По свом предмету проучавања овај рад је логички наставак текста „Велика Албанија – претња регионалној стабилности“ од истог аутора, публикован у *Војном делу* лето/2013, у коме су разматране правне последице отцепљења Косова и Метохије по стабилност Југоисточне Европе.

Аутор констатује да ће процес албанске самоизолације и покушај стварања „Велике Албаније“ највероватније водити у даље заостајање Албанаца, обнављање сукоба са суседним народима, поред којих живе и од којих суштински зависе, као и обнављању сукоба између самих Албанаца.

Кључне речи: „Велика Албанија“, албанске територије, албанске терористичке организације, организовани криминал, радикални ислам, подела Косова, „Велико Косово“

Увод

Сецесионистичке тежње албанског становништва први пут су јасно дефинисане 1878. године, када је одржана Прва призренска лига. Током састанка, који је окупио већином Албанце муслиманске вероисповести, уз три католичка и једног православног представника одлучено је да сви Албанци, без обзира на то којој вероисповести припадају, треба да раде на стварању великоалбанске државе од делова територија тада већ новоформираних суседних држава Србије, Црне Горе и Грчке.

Касније, одлукама Лондонске конференције 1913. године Албанци су, поред Албаније, наставили да живе и у три суседне државе – Србији, Црној Гори и Грчкој. На територијама наведених држава живели су у много мањем броју него што је то случај данас. Наиме, у време Отоманске империје велики број Албанаца плански је насељаван у Бугарској и Србији као помоћ Отоманском царству у разбијању честих устанака, али су одатле временом исељени. До пре 60 година највише Албанаца изван Албаније живело је у Грчкој. Међутим, Грчка је у сенци протеривања судетских Немаца после Другог светског и затим сопственог грађанског рата протерала скоро две трећине Албанаца. Тако је Србија временом постала земља са највећом албанском дијаспором, претежно насељеном на Косову и Метохији.

* Мишљења изнета у тексту су искључиво опажања аутора и не представљају званичан став Министарства одбране Републике Србије.

Током ослободилачких ратова, у време када су други народи проливали крв борити се за слободу, Албанци су били на страни Отоманске империје. Њихови захтеви кретали су се у оквиру остваривања аутономије унутар Османске империје, а никако ван ње. Због тога им се историја на неки начин осветила. Наиме, увек су зависили од туђе, а никада од своје воље. Оснивање модерне албанске државе, 28. новембра 1912. године, такође је била туђа воља – тада моћне Аустроугарске царевине. Међутим, формирање те модерне албанске државе омогућило је и настанак и развој идеје Велике Албаније, које је данас поново оживела међу Албанцима у региону.

Кључни, савремени документ који је дефинисао и оправдао концепт стварања „Велике Албаније“, је „Платформа за решење албанског националног питања“ албанске Академије наука из Тиране, који је први пут објављен у јавности октобра 1998. године. Платформа за решавање албанског националног питања, у суштини представља националну стратегију Албанаца, која је у облику брошуре, током протеклих година, штампана и достављана на адресе међународних институција на енглеском и француском језику. Поред постојеће платформе албански интелектуалац Кочо Данај изradio је „Платформу природне Албаније“ која је објављена у 50 хиљада примерака и преведена је на неколико језика: албански, српски, грчки, македонски и енглески током 2009. године, у којој се наводи неопходност решавања албанског националног питања на југоистоку Европе.

Сва наведена документа полазе од тога да су Албанци практично подељени у пет држава, због чега налазе да је једини пут за решење албанског националног питања уједињење у једну државу. Платформама је, заправо, прецизно дефинисана великоалбанска стратегија која је јасно одредила правце деловања, циљеве и развој догађаја у региону. У првој, прелазној фази, налаже се стварање нове албанске државе на Косову и остваривање аутономије на југу Србије у Црној Гори, Македонији и Грчкој, чиме ће се стећи прелазна власт и додатно хомогенизовати територије на којима живе Албанци. У другој, коначној фази, те територије треба спојити са матицом Албанијом. У албанској политичкој стратегији у оквиру постепеног стварања „Велике Албаније“, и федерализације „албанског простора“, кључ представља отцепљење Косова. Стварањем друге албанске државе, сматрају албански идеолози, добило би се језгро које би себи привукло остале „албанске окупиране територије“ (слика 1)

Водећи савремени интелектуалац међу косовским Албанцима, Реџеп Ђосај, недавно је потврдио да се, идејно и територијално, концепт „Велике Албаније“ наслања на искуства из 1878. године. Међутим, да би се разумео савремени албански сецесионизам важно је напоменути да Албанци „Велику Албанију“ не виде као плод сецесионистичких тежњи већ као једини могући и праведни начин решавања албанског националног питања путем уједињења албанских територија.

Слика 1 – Мапа „Велике Албаније“

Наиме, неопходно је приметити и да су захтеви Албанца у одређеним случајевима, посебно када је реч о економским и социјалним питањима, били легитимни и оправдани. Проблеми социјалне и економске природе су постојали, што је видљиво и данас по израженом сиромаштву албанске, али не само албанске већ и српске, македонске и црногорске заједнице у региону. Такође, одређени покушаји да се Албанци афирмишу политички, економски или на неки други начин, унутар држава у суседству, често су оспоравани и занемаривани или чак сматрани неприхватљивим. Коначно, било је и случајева злоупотребе албанске мањине од стране њихових политичких представника који су користили националну реторику, симболе и обележја, ради прикривања криминалних активности и остваривања личне добити. Ипак, у већини случајева пракса је показала да су националне амбиције Албанаца надилазиле наведене социјалне и економске проблеме, а као коначни резултат имале дестабилизацију ситуације у региону, што је и данас случај.

„Албанске територије“

Отоманска империја владала је већим делом југоисточне Европе читавих пет векова, док се на мањем северном делу региона простирала Аустроугарска царевина. Петовековно присуство Турске и Аустроугарске допринело је успостављању појединих трајних обележја. Наиме, услед вековног присуства империја, државе региона стекле су јаку безбедносну зависност од великих сила, што се и данас манифестује неспособношћу самосталног решавања актуелних спорова, при чему се тражи подршка треће стране која је сада актуелизована кроз дугогодишње присуство НАТО-а. Један од заједничких безбедносних изазова који угрожава стабилност држава региона представља деловање организованих криминалних група, посебно албанских, које, као што смо навели, неретко користе националне симболе и позивају се на националне циљеве Албанаца зарад остваривања личне добити. Деловање албанских криминалних и терористичких група, њихова блиска повезаност са исламским фактором и нерешени територијални спорови Албанаца са државама у непосредном окружењу, својим узајамним деловањем у протекле две деценије створили су посебну врсту безбедносне међузависности.

Присуство наведених претњи, како на Косову, тако и на југу централне Србије и Албанији, Македонији и на северу Црне Горе и Грчке, уз бројна нерешена питања и наставка етничких тензија, доприносе продубљавању политичке нестабилности, што може бити претња не само за државе у блиском окружењу већ и за Европу у целини. Интересантно је да су наведене претње најочљивије на територијама Албаније, Косова, југа Србије и северозападног дела Македоније, дакле територијама где углавном живи албанска популација муслиманске вероисповести. На делу територија севера Црне Горе и Грчке, где такође живи албанско становништво хришћанске, односно католичке и православне вероисповести претње попут исламског екстремизма нису нарочито изражене. Међутим, њихови напори за решавањем албанског националног питања, посебно после „успешног“ решења питања Косова, постају све израженије.

Осим тога, верске разлике између самих Албанаца донекле ублажавају интензитет сецесионистичких тежњи албанске мањине на овим територијама и чине га мање уочљивим. Ипак, то не значи да на деловима држава региона већински насељеним Албанцима не постоје заједнички напори за решавањем националног питања путем стварања заједничке државе. Напротив, то значи да је реч о практичном усклађивању циљева и њиховој постепеној реализацији, како се не би угрозили досадашњи резултати, посебно када је реч о независности Косова. Наиме, даљи напори Албанаца на остваривању својих циљева умногоме ће зависити од успешности на осталим деловима територија да остваре сепаратистичке захтеве.

Током формирања Призренске лиге, прве политичке организације која је јасно артикулисала албанске захтеве за формирањем самосталне државе, представници Албанаца, католици и православци, иако су били присутни симболично – мањина у односу на Албанце муслиманске вероисповести, подржали су ставове Лиге. Касније, када је дошло до практичне реализације пројекта Велика Албанија, у Другом светском рату, они су активно учествовали у његовој реализацији. Међутим, морамо да напоменемо да када је реч о сепаратистичким тежњама Албанаца у Грчкој, да је поред постојања верске солидарности која је несумњива Грчка додатно заштићена и својим дугогодишњим чланством у Европској унији, али и НАТО-у, те самим тим потенцијална дестабилизација овог дела територије од стране Албанаца у Грчкој је најмање могућа. Ипак, сматрамо да, посебно уколико се албанско питање позитивно реши на другим деловима територија где Албанци испољавају исте или сличне захтеве, што је добрим делом могуће само уз подршку великих сила, албанске амбиције чак и у Грчкој надићиће верску солидарност, али и постојеће евроатлантске пројекте. Посебно ако се има у виду да се за реализацију албанских циљева у Грчкој активно ангажује НАТО чланица Турска, о чему ће касније бити речи.

Албанске екстремистичке и терористичке организације

Територија Албаније и Косова представља место зачетка и логистичку базу екстремистичких и терористичких група, које својим узајамним деловањем остварују значајан утицај на стабилност региона и креирају специфичну безбедносну међузависност.

Националистичке и екстремистичке организације и групе које се залажу за „отварање“ албанског националног питања на територијама суседних држава и стварање јединствене албанске државе која би укључивала све територије на којима Албанци чине већинско становништво, постоје и делују, уз значајан утицај на унутрашњу безбедност. Најистакнутије су: Албанска национална армија (АНА), Ослободилачка војска Косова (ОВК), Национална ослободилачка армија (НОА), Ослободилачка војска Прешева, Медвеђе и Бујановца (ОВПМБ), Фронт за национално уједињење Албанаца (ФНУА) и Покрет за самоопредељење (табела 1).

Табела 1 – Албанске екстремистичке и терористичке организације – Недржавни актери (Non-States group)¹

Место настанка	Назив	Основана	Јачина	Статус	Територија на којој делује	Циљеви
Албанија	Албанска национална армија (АНА) ²	почетком 1999	н. п.	активна	Косово, Македонија, Србија, Црна Гора	Организована албанска јединица која се бори за национално уједињење (Велику Албанију). У свој састав укључује распуштене припаднике ОВК, НОА, ОВПМБ и Националну војску Црне Горе.
Србија, Косово, Македонија	Ослободилачка војска Косова ОВК ³	1992/03	5–12000 +	прикривена	Косово	Албански екстремисти који захтевају уједињење Косова са Албанијом
Македонија	Национална ослободилачка армија НОА	1999–01	2–3000 +	прикривена	Македонија	Циљ је Велика Албанија, а деловање се преклапа са ОВК и ОВПМБ
Србија	Ослободилачка војска Прешева, Медвеђе и Бујановца	2000	800	активна	Пршевска долина, Србија, западна и северна Македонија	У првој фази присаједињење Косову, а затим етничкој Албанији
Косово	Самоопредељење	после 2000	н. п.	активна	Косово	Радикални покрет етничких Албанаца, захтева независност Косова без присуства међународних организација и оспорава било какво право српском народу.
Албанија, Србија, Црна Гора	Непознат назив	1990	н. п.	активна	Турска, Албанија, Македонија, Косово, Србија, ЦГ, БиХ и европске земље	Организована криминална група чији је циљ остварење профита.

Деловање терористичке организације у Албанији на Космету и северозападу Македоније под називом Албанска национална армија, чији је циљ национално уједињење албанских територија и стварање Сједињених Албанских Држава или Велике Албаније, представља окосницу деловања свих осталих албанских „ослободилачких“ војски. Албанска национална армија организована је по територијалном

¹ Military Balance 2008 International Institute for Strategic Studies (IISS) <http://www.informaworld.com/smp/title~content=t716100759> (приступило 12. 12. 2012).

² АКШ – *Armata e Kombëtare Shqiptare*.

³ УЏК – *Ushtria Çlirimtare e Kosovës*.

принципу и наметнула се као кровна организација свим осталим екстремистима и терористима који делују у окружењу. Тако је из окриља АНА формирана Ослободилачка војска Косова, Црне Горе, Чамерије, Прешева, Медвеђе и Бујановца уз Националну ослободилачку армију у Македонији. Иако о Ослободилачкој војсци Чамерије која, према њиховом званичном саопштењу, делује у Грчкој има најмање података, Аљи Ахмети, оснивач Националне ослободилачке армије у Македонији, јавно се хвалио 2001. године постојањем наведене организације која делује у северозападном делу Грчке (Епиру) и поседује импресивни арсенал наоружања. У медијима у окружењу повремено се спекулише и о постојању 2500 припадника легије странаца, тј. албанских легионара које је раније предводио сада покојни Лека Зогу, некрнисани краљ Албаније, и који су спремни да пруже подршку наведеним терористичким групама у било ком тренутку.⁴

Бела књига о албанском тероризму и организованом криминалу на Косову, коју је објавила Влада Србије септембра 2003. године, наводи податке о деловању ових екстремистичких група. Захваљујући албанској мафији југоисток Европе постао је територија где су политика, организовани криминал и тероризам удружени на истом задатку – стварању друге албанске државе. У првој фази предвиђено је отцепљење дела територије Србије (Косово⁵), а у другој делова територије Црне Горе, Македоније и Грчке. Осима тога, јаке позиције албанских криминалних група на Косову, Македонији, југу централне Србије, северу Црне Горе, Грчкој и самој Албанији представљају довољан разлог за забринутост, нарочито уколико се има у виду наставак смањења међународног присуства КФОР-а са Космета и међународног интересовања за регион.

Иза назива наведених „ослободилачких војски“ крију се криминалне и терористичке групе које користе националистичку реторику ради остваривања материјалне добити. Поред чињенице да у састав ових група улазе искључиво Албанци заједничко им је деловање под називом војски. Међутим, ангажовање у виду ослободилачких војски не представља никакву новост. Таквих примера је и раније било у историји, попут „Ирске републиканске армије“ у Северној Ирској или „Исламских светих ратника“ односно муџахедина који су посебно били активни у сукобима на тлу бивше СФР Југославије. Формиране албанске „ослободилачке војске“ својим деловањем, али и саставом показују јасну намеру Албанаца да очувају прву и до сада једино успешну

⁴ Бабановски Иван, *ОНА Терористичка паравојска во Македонија*, Веда Скопје, 2002. године.

⁵ Званични назив јужне српске покрајине је Косово и Метохија или скраћено Космет. Са друге стране, пропаганда коју користе великоалбански идеолози, али и њихови савезници из међународне заједнице, инсистира на албанизованој речи словенског порекла „Косова“ уз изостављање Метохије, речи грчког порекла која својим значењем сведочи о постојању манастирске земље Српске православне цркве. С обзиром на то да се у Резолуцији 1244 Савета безбедности УН и другим међународним документима користи назив Косово, али и да бисмо избегли евентуалне нејасноће приликом цитирања аутора, углавном западних, који су до сада највише писали о Косову (још један парадокс везан за Косово) у истраживачком раду користимо скраћени назив Косово. Тиме немамо намеру да фаворизујемо нити једну страну већ да поједноставимо садржај рада уз напомену да ће се реч Косово односити на пун назив Аутономне покрајине Косово и Метохију. Коначно, за опстанак неког дела територије (Косова) у оквиру одређене државе (Републике Србије) није важно како га ко назива већ да држава предузме све неопходне мере (политичке, привредне, културне, образовне, здравствене и инфраструктурне) да би тај део интегрисала у јединствену државну целину.

Ослободилачку војску Косова, односно да кроз деловање албанских ослободилачких војски у Македонији, југу централне Србије, северу Црне Горе и Грчке одрже континуитет са овом терористичком организацијом. Подсетимо да је општеприхваћена дефиниција тероризма „незаконита употреба силе против цивилног становништва ради изазивања страха“, што је управо и био, и још увек је, случај са ОВК и њој сродним терористичким организацијама. Таква незаконита употреба силе, попут убистава, отмица и трговине људским органима, почињена уз присуство међународних снага на Косову (КФОР), ради изазивања страха код цивилног становништва, показује да се у случају албанских екстремистичких група не може говорити о герилској, а никако о ослободилачкој већ пре свега о терористичкој организацији.

Заговарајући стварање „етничке Албаније“ по сваку цену и свим средствима ове терористичке организације не презају ни од употребе силе. Располажу и огранцима и симпатизерима, на свим територијама насељеним претежно Албанцима, чиме степен њихове повезаности и организованости добија на снази.

Синхронизованим деловањем албанске терористичке групе успеле су да интернационализују албанско национално питање и припреме терен за остваривања коначног циља – формирање Велике Албаније. Отвореном подршком албанским сецесионистима на Косову пружена је посебна подршка сличним/истим албанским сецесионистичким покретима који делују на југу централне Србије, у Македонији, Црној Гори и Грчкој. Подршком независности Косова посредно је подржана великоалбанска идеја, промовисана у Платформи за решавање Албанског националног питања, која полази од тога да су Албанци подељени у пет држава и да је једино могуће решење уједињење у једну државу – Велику Албанију. Да то није само плод маште и фантазије великоалбанских идеолога потврђује и чињеница да је реч о територијама које су већ једном, током Другог светског рата, насилно уједињење и ушле у састав фашистичке творевине Велике Албаније.

Уосталом, такозвана екстремна албанска струја, коју поред бројних „ослободилачких војски“ чине и поједина удружења попут Ветерана ОВК и покрета Самоопредељење не би и дан данас постојале да немају подршку Запада и да то не одговара великоалбанским идеолозима, како на Косову, тако и у Албанији, јер их по потреби користе за остваривање наведених циљева.

Међутим, у остваривању својих циљева у Грчкој Албанци, за сада, користе углавном медијска средства, али не презају ни од упућивања отворених претњи суверенитету Грчка. Тако је на албанском сајту под називом „Дервина“ током 2007. године објављен снимак маскираних и наоружаних терориста уз незаобилазни декор у позадини (застава САД и Албаније) и прочитано саопштења о оснивању Ослободилачке војске Чамерије. Своје сецесионистичке захтеве у Грчкој Албанци су подржали и на званичном сајту *Непризнатих народа и нација*, где је албанска мањина у Грчкој представљена као група са активним сецесионистичким покретом.⁶

Досадашња пракса показала је да уколико било где у региону где живи албанска популација, дође до етничког сукоба проузрокованог захтевима за већом културном или језичком аутономијом Албанаца, постоји опасност да ће се сукоб проширити, односно прелити и на друге суседне територије насељене Албанцима. Практично, ради

⁶ <http://www.unpo.org/> Приступило 12. децембра 2012. године.

се о територијама које функционишу по принципу „спојених судова“. Дакле, све што се догоди на територији једне државе утицаће и утиче, на друге, суседне државе. Тако се после сукоба на Косову 1999. године активност албанских терориста прелила на територију Македоније (2000), а убрзо затим и на територију југа централне Србије (2001). Већ 2004. године уследило је оглашавање на територији Грчке, а убрзо и на територији Црне Горе, где се огласила тзв. Ослободилачка војска Црне Горе, чија је попуна терористима предвиђена мобилизацијом Албанца са простора Плава, Гусиња, Улциња и Бара. Поменути деловањем обезбеђен је не само опстанак и континуитет ОВК под другим именом, попут Ослободилачке националне армије у Македонији, ОВПМБ на југу централне Србије, Ослободилачке војске Чамерије у Грчкој или Ослободилачке војске Црне Горе у Црној Гори, већ и настављена пракса терора и притиска на државе у региону да изађу у сусрет албанским захтевима за ширим степеном аутономије или федерализације уколико не желе да се суоче са ситуацијом попут оне са којом се суочила Србија – сецесијом Косова.

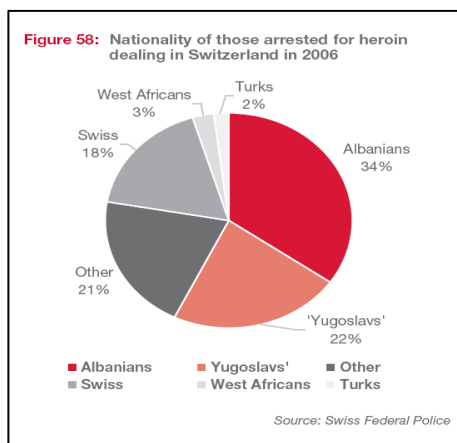
Заједнички принцип функционисања „албанских територија“ није изражен само на безбедносном већ и на политичком плану. Приликом одржавања парламентарних, председничких или локалних избора у државама региона, пресудан фактор за коју странку или личност ће гласати етнички Албанци не представља политички програм те странке, циљеви, идеје или досадашњи резултати на пољу заштите права мањина и ширег степена аутономије грађана, већ пре свега етничка припадност службеника странке или конкретног кандидата. Тако Албанци на Косову, у Македонији, на југу централне Србије, Црној Гори и Грчкој махом гласају за албанске политичке партије или албанске кандидате, чиме обезбеђују полазну основу за реализацију заједничких циљева. Наиме, лидери највећих албанских партија у Македонији Мендух Тачи и Аљи Ахмети су бивши припадници Националне ослободилачке армије, Јонуз Муслију лидер Албанаца на југу централне Србије отворено подржава деловање ОВПМБ. Његов брат Шефхет Муслију, припадник „Гњиланске групе“, оптужен је за злочине против српског становништва 1999. године и још увек је недоступан правосудним органима Србије. Наведеним терористима забрањен је и улазак у САД (стављени су на црну листу коју је потписао бивши председник САД Џорџ Буш 27. јуна 2001. године). Међутим, и поред чињенице да им је забрањен улазак у САД, они нису оспоравани од стране спољног фактора као лидери локалних Албанаца. Осим тога, већ дуги низ година косовску политичку сцену представљају људи који су припадници ОВК, због чега се често називају „ОВК кабинет“ и који су у реализацији прокламованих албанских циљева понајмање користили политичка средства.

Територије Албаније и Косова користиле су се крајем 20. и почетком 21. века пре свега као логистичка основа за офанзивно деловање на политичком и безбедносном плану према државама у окружењу. Слом државе и анархија у Албанији отпочета 1997. године, подстакнута пирамидалном кризом, омогућила је оснивачима ОВК да дођу до наоружања распуштене војске Албаније, али и да успоставе контролу над територијом севера Албаније, на којој није било никакве власти. На тај начин омогућена је обука терориста, као и претварање појединих објеката, попут старих школа и кућа у места за трговину људским органима отетих Срба.

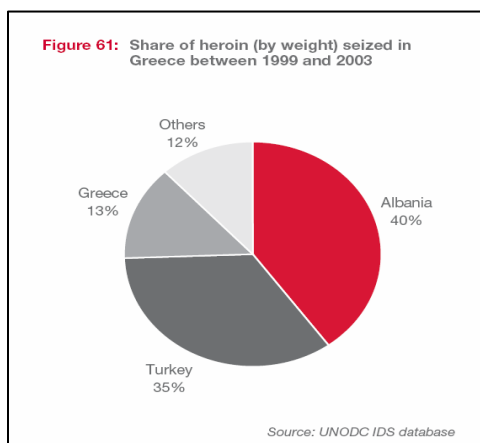
Непријатељско деловање албанских терористичких група регистровано је не само према снагама безбедности држава у непосредном окружењу Албаније, већ и

отвореном претњом дестабилизације, усмереном ка међународним снагама безбедности, посебно уколико се одлуче да спрече њихове планове на реализацији великоалбанских циљева. Током припрема за проглашење независности Косова на територији покрајине уследила су учестала оглашавања албанских терориста, чији су припадници упућивали претње да ће уследити напади усмерени не само према српском становништву већ и према међународним снагама КФОР-а, уколико се не удовољи њиховим захтевима за независношћу Косова.

Терористичке групе своје активности превасходно финансирају пружањем подршке или непосредним учешћем у ланцу организованог криминала. Међутим, организовано деловање албанских криминалних група угрожава и безбедност појединих европских држава, безбедност држава у региону, посебно нарушавајући унутрашњу стабилност Албаније и Косова. На европском тржишту косовски Албанци контролишу преко 80% трговине хероином. Познато је да криминал не познаје границе и представља једини „мултиетнички“ производ који је резултат распада СФРЈ. Тако су унутар албанских криминалних група често заступљени и припадници других етничких група. Међутим, досадашњи подаци о ухапшеним припадницима криминалних група у европским државама, попут Швајцарске и Грчке, указују на процентуално највећу заступљеност Албанаца (графикон 1 и 2).

Графикон 1 – Националност ухапшених кријумчара хероина у Швајцарској 2006. године

Графикон 2 – Националност ухапшених кријумчара хероин у Грчкој у периоду 1999–2003. година

Међутим, занимљиво је да је укључивање Албанаца у контролу шверца, обраде и дистрибуције хероина, као један од најunosнијих послова, спроведено уз помоћ некадашњег шефа обавештајне службе Саудијске Арабије, етничког Албанца Адема Ђемаљија, иначе сина оснивача модерне албанске државе Исмаила Ђемаилџија. Он је, иако у позним годинама, најпре имао кључну улогу у француско-америчком пројекту формирања муцахединских јединица и ангажовања екстремног исла-

ма у Авганистану током рата са Совјетским Савезом, а касније је био кључни човек који је преко својих веза са америчким тајним службама увео Албанце у послове са дрогом, у чему су и данас неприкосновени.⁷

У тзв. златном троуглу Косово–Македонија–Албанија који укључује и мањи део територије југа централне Србије, Црне Горе и Грчке несметано делују албанске криминалне, терористичке и екстремистичке групе. Међутим, илегални канали, које албанске криминалне групе користе за шверц, дистрибуцију дроге, трговину белим робљем и људским органима, истовремено користе и исламски екстремисти. Тиме је безбедносној међузависности држава у региону додата нова претња – исламски екстремизам.

Свесни негативних последица које веза Албанаца са исламским екстремизмом може имати, актуелни политички представници власти и опозиције из Албаније и Косова такво деловање званично не подржавају, већ предузимају мере ради спречавања и ометања исламског деловања које се тренутно сматра политички штетним и деструктивним. Било каква повезаност Албанаца са исламом потенцира се искључиво у сусретима са исламским делегацијама, док се у свим осталим околностима изричито негира, што је нарочито уочљиво приликом лобирања албанских преговарача за независно Косово у исламском свету.

Међутим, како је прва фаза стварање нове албанске државе на територији Косова у већ поодмаклој фази, јер је Косово прогласило независност 17. фебруара 2008. године, у наставку раду анализираћемо активности Албанаца у Македонији, на југу централне Србије, Црној Гори и Грчкој, како би одговорили на питање да ли је заиста реч о великоалбанским плановима за формирање Велике Албаније или о жељи да се остваре основна права албанског народа у државама региона.

Федерализација Македоније

Одмах после независног Косова, као друга карика у стратешком ланцу стварања Велике Албаније, јавља се федерализација Македоније. С обзиром на бројност Албанаца у Македонији и њихов још у комунистичком режиму територијално омеђен простор, решавање албанског питања у Македонији планирано је за следећу фазу националног уједињавања, односно, после „повољног“ решавања косовског питања.⁸

Албанска академија наука решење проблема Албанаца у Македонији предлаже на један од два начина: или да се Македонија конституише као двонационална држава (да Албанци добију статус конститутивног народа по узору на Аустроугарску), или тако што ће се у Републици Македонији формирати посебна албанска аутономна покрајина.⁹

Албанска академија наука тврди да Албанци у Македонији чине готово 40 одсто становништва.¹⁰ Међутим, према резултатима последњег пописа спроведеног

⁷ Синиша Љепојевић, *Сто година албанске независности*, Нови Стандард, 30. 11. 2012

⁸ Јован М. Чанак, *Велика Албанија-замисли и могуће последице*, Београд, Институт за геополитичке студије 1998. стр. 50.

⁹ Албанска академија наука, *Платформа за решење албанског националног питања*, Тирана 1998. године, стр. 41–43.

¹⁰ Исто, стр. 41–43.

2002. године (попис из 2012. године био је неуспешан, јер је претио да ескалира у обнављање македонско-албанског сукоба), у Македонији од укупно 2.022.547 становника Албанци чине 509.083, односно приближно четвртину укупног становништва.¹¹ Међутим, они живе углавном дуж границе са Косовом и Албанијом, због чега њихова бројност у том делу премашује 90% становништва. Поред тога, постоји могућност да, уколико наставе да и даље одржавају висок наталитет у Македонији,¹² Албанци постану у следећих 35 година доминантна већина.

Албански политички представници, свесни ситуације која им се указала распадом СФРЈ, спровели су 10. и 11. јануара 1992. године нелегални референдум о формирању аутономне области Илирида. Затим су, 17. фебруара 1994. године, отворили албански универзитет у Тетову којом приликом је дошло до озбиљног нарушавања јавног реда и мира. Под притиском албанских политичких партија македонски парламент био је приморан да 30. јануара 1997. године донесе закон о легализацији наставе на албанском језику у Скопљу, да би 6. јула исте године донео закон о употреби националних знаменитости ради изражавања националног идентитета. Међутим, наведени уступци македонске владе нису допринели смиривању тензија. Република Македонија остала је талас албанског фактора, што су потврдила будућа дешавања.

Као и на Косову, етнички Албанци у Македонији само привидно прихватају концепт мултиетничког друштва, док упорно, на супрот јавним изјавама које афирмишу таква решења, раде на стварању јасне етничке поделе. Мултиетничност је по њима пожељна и неопходна само у оним општинама у којима чине мањину, док упорно одбијају да се заложе за поштовање принципа мултиетничности тамо где су већина. Тако је главни град Македоније – Скопље реком Вардар већ подељен на два готово одвојена дела, на претежно албански и македонски део, док се политика етничког уједињавања спроводи у општинама са претежно албанским становништвом уз непосредну границу са Албанијом и Косовом.

Док су на Косову за остварење својих циљева користили најразличитија средства, која су укључивала терор и герилски рат, у Македонији су, поред оружаних провокација, тежиште ставили и на грађанску непослушност ради интернационализације албанског питања и добијања подршке утицајних личности из Европске уније и Сједињених Америчких Држава. С тим у вези су и демонстрације деце, омладине и студената албанске националности, штрајкови наставника и ученика на којима се испољавају захтеви за етнички чистим школама и животној средини, све под изговором заштите људских права, учестали протести подршке терористима ОБК и ОНА у Скопљу, Тетову, Куманову... Након напуштања територије Македоније они захтевају политички азил у европским државама.¹³ Бављење криминалом и другим нелегалним пословима објашњавају као једини начин да издржавају породице због неравноправности и подређеног економског положаја који су приморани да трпе у државама из којих долазе.

Опробане оружане провокација албанских екстремиста на Косову обезбедиле су и интернационализацију албанског питања у Македонији и допринеле значајној умешано-

¹¹ Попис на населенито, домаќинствата и становите во Република Македонија, 2002 – Книга XIII.

¹² Опширније Вурон KOTZAMANIS, Развитак становништва и демографске перспективе Југоисточне Европе, 15. 08. 2001. UDK 314.182(497).

¹³ http://www.danas.org/content/mirelposeta_beograd_djelic_azil/1972706.html (Приступило 3/3/2010).

сти страних актера, пре свих САД и Европске уније. Криза и напетост око Косова почетком 1997. године прелила се на територију Македоније, где је тек формирана македонска армија била доведена у стање приправности. Убрзо после тога, 1998. године, Албанци у Македонији организују масовне демонстрације подршке терористичкој организацији Ослободилачка војска Косова са захтевима да НАТО интервенише на Косову.¹⁴

Прве акције албанских терориста из терористичке Ослободилачке националне армије¹⁵ усмерене према македонским снагама безбедности уследиле су одмах после потписивања Кумановског споразума и то управо у непосредној близини Куманова и у околним селима Танушевци и Нагоричане. Напади на полицију и војску постали су свакодневица која је претила да угрози будући опстанак Македоније. Полиција и армија Македоније није успела да спречи нападе који су долазили од наоружаних група терориста Ослободилачке националне армије. Логистичку подршку албанским терористима, како на територији Македоније, тако и југа Србије, пружао је Косовски заштитни корпус формиран од бивших припадника – терориста ОВК.

Међународна дипломатија принудила је званичнике у Скопљу да прихвате преговоре са албанском страном који су завршени потписивањем Охридског споразума 2001. године, чиме је практично избегнут грађански рат, бар привремено. Наиме, и након дванаест година од потписивања Охридског споразума важне одредбе уговора и даље нису испоштоване, а за Албанце он све мање представља жељени документ, а све више ограничавајући акт за остваривање сепаратистичких циљева. Разматрајући одредбе Охридског споразума треба нагласити да је посебно интересантан захтев Албанца у Македонији да се бившим терористима, припадницима ОНА, призна право бораца за слободу и, у складу с тим, исплате борачке пензије, на којем истрајавају и данас.

Свесни чињенице да Македонија као држава може да опстане само као грађанска заједница, етнички Албанци наставили су да се залажу за остваривање статуса конститутивног народа. Упоредо с тим инсистирају на питању успостављања територијалне аутономије по етничком начелу, како је предвиђено *анексом В* Охридског споразума.¹⁶

Већ током 2007. године, у јеку интензивних преговора о будућем статусу Косова, албански интелектуалци из Македоније, Албаније и Косова окупили су се у Тетову, где је раније формиран посебан Тетовски универзитет, као идеолошко језгро албанског уједињења, док је сам град већ виђен као престоница албанске аутономне јединице Албанаца у Македонији. На скупу су поновљени ранији захтеви, али значајну новину представља и предлог промене имена државе око којег се Македонија спори са Грчком, који би према мишљењу Албанаца требало да буде „Република Македонија – Илирида“.¹⁷ Формирање аутономне албанске републике „Или-

¹⁴ Заступник македонског Собрања Фазли Велиу најавио је да ће припадници бивше Ослободилачке народне војске – бивша „војска“ македонских Албанаца, ако затреба, оружјем изборити независност Косова. „Ако се и даље буде одгађало рјешавање питања Косова, врло брзо ћемо се прикључити војницима ОВК, најпре на великим протестима, како би интернационализовали питање, а затим, ако треба, независност Косова извојеват ћемо оружјем.“ <http://www.dnevnik.com.mk/?itemID=D9926D2D7D7A9F4B9D09F9756B7D8CD9&arc=1>

¹⁵ Ослободилачка национална армија је од стране УНМИК-а 2003. године проглашена за терористичку организацију.

¹⁶

http://www.coe.int/t/e/legal_affairs/legal_cooperation/police_and_internal_security/OHRID%20Agreement%2013august2001.asp (приступило 3. 3. 2009. године)

¹⁷ <http://www.ngjarjet.com-Lajme-deputet%EBt-hani-dhe-zymberi-mb%EBshtesin-ilirid%EBn-.htm>

рида“ треба да обухвати територију у коју би ушли градови: Скопље, Охрид, Ресен, Битољ, Прилеп, Струга, Дебар, Тетово, Гостивар и Крушево,¹⁸ чиме би се, према њиховом мишљењу, поред решавања албанског питања решио и спор са Грчком око имена, али и прихватило „илирско наслеђе Албанаца“.

С друге стране, у покушају да себе прикажу као староседеоце на тим простори-ма Македонци инсистирају на историјском наслеђу Александра Македонског. Своју историју, културу, језик и религију директно или индиректно повезују са чувеним императором. Поред тога, Влада Македоније покренула је контроверзни пројекат „Скопље 2014“ који подразумева изградњу статуе Александра Великог на коњу Букефалу, зграду парламента по узору на древни Партедон и друга обележја из хеленског периода. Са друге стране, Албанци такве пројекте и планове доживљавају као провокацију, због чега се међуетнички односи додатно компликују. Осим тога, у оквиру наведеног пројекта Албанцима је одобрено да поставе статуу Скендербега, чиме су њихове аспирације делом задовољене.

На ванредним парламентарним изборима током 2007. и 2008. године изборни процес био је праћен оружаним насиљем и честим инцидентима између присталица супротстављених албанских политичких партија. Сукоби су кулминирали током самих избора, због чега је постојала опасност да се читави избори прогласе неважећим. Међутим, представници међународне заједнице су проценили да је веће зло да Македонија поново пролази кроз изборну кризу, од прихватања резултата уз корекције само на оним изборним местима где су недвосмислено утврђене неправилности у виду отвореног притиска на гласаче да гласају за припаднике одређене партије, протеривања чланова изборне комисије и других начина ремећења изборне процедуре. Поменути догађаји свакако су довели у питање ауторитет међународне заједнице, али и угрозили стабилност Македоније као кандидата за чланство у Европску унију.

Након самита НАТО-а у Букурешту, који је одржан од 2. до 4. априла 2008. године, због спора око имена са Грчком онемогућени су даљи планови Македоније да приступи НАТО-у. Поред тога, појавио се још један проблем у погледу даље стабилности Македоније. Подршка уставном имену Македонија је након самита радикално опала код албанске популације на једва 4%, док је, са друге стране, 80% Македонаца наставило да подржава уставно име Македонија.¹⁹ Такве очигледне разлике у интересима две етничке заједнице и неспремност владајуће македонско-албанске коалиције да се суочи са реалношћу указује да веома лако може доћи до дестабилизације прилика у будућности. Разлог за забринутост проналазимо и у истраживању маркетиншке куће Галуп медија из 2008. године које наводи да 29% Македонаца очекује још један оружани сукоб у региону.²⁰

Страхове Македонаца потврђују и албански екстремисти. Екстремистичка организација Албанаца – Албанска национална армија више пута се јавно оглашавала саопштењима да планира да изведе оружане акције против снага безбедности Републике Македоније. Ангажовање Албанаца у Македонији представила је кроз три фа-

¹⁸ Агоп Гарабајдан, *Албански сецесионизам деведесетих година XX века*, У зборнику радова Косово и Метохија прошлост, садашњост, будућност, Београд 2007. стр. 136.

¹⁹ <http://ssla.oneworldsee.org/article/view/119324/1/> (приступило 12/4/2009).

²⁰ Gallup Balkan Monitor, *Кратак преглед закључака*. (доступно на www.balkan-monitor.eu)

зе: (1) учлањивање и професионалне припреме нових „војника“, (2) герилски рат на свим територијама где живе Албанци, а које је узурпирала македонска власт и (3) борба „корак по корак“ све док се не ослободи читава територија где живе Албанци. Додатно, Албанцима запосленим у институцијама безбедности републике Македоније (војске и полиције где су и иначе слабо заступљени), саветује се да напусте радна места „како се не би нашли на погрешној страну у рату“. Имајући у виду сличност која из оваквих саопштења проистиче са догађајима на Косову, не треба потцењивати потенцијал за дестабилизацију које овакве групе носе. Такође, Албанци у Македонији разматрају и планове о формирању Републиканске армије Илириде (РАИ) која би сачињавали бивши припадници ОВК, ОНА и АНА, чиме би припадници ОВК наставили да врше терор у Македонији под другим именом, а све ради стварања етнички чистог простора Илириде као саставног дела „Велике Албаније“.

Свесни могуће дестабилизације, македонска Влада пронашла је шансу за опстанак и смиривање унутрашњих тензија у признавању независности Косова. Међутим, услови под којима је призната независност Косова лоше су процењени, због чега Македонија још увек плаћа високу цену. Очекивала је да ће након признања независности Косова успешно окончати демаркацију границе између Косова и Македоније у подручју села Дебелде и Танушевци. Свакако, надала се и дипломатском реципроцитету, односно признању Македоније од стране Косова и одређеног броја западних држава под уставним именом Македонија. Међутим, демаркација границе, посебно у рејону села Дебелде и Танушевци, искоришћена је за додатне притиске наоружаних група екстремиста и померање граничних обележја дубоко на територију Македоније.²¹ Паралелно с тим изостале су и чврсте гаранције Приштинне за признавање Македоније под њеним уставним именом, чиме је Македонија наставила да буде предмет поткусуривања између суседа. Са друге стране, питање имена у спору са Грчком, које су САД као најутицајнија чланица НАТО-а могле релативно лако да реше да су то хтеле, и даље остаје угаони камен спотицања Македоније на њеном путу у евроатлантске структуре.

Већ сада је извесно да ће се даљи развој ситуације на Косову итекако одразити на развој ситуације у Македонији, јер Албанци у Македонији на проглашену независност Косова гледају као на саму „претходницу националног уједињења“. После независности Косова разматра се уједињење две Албанске државе (Албаније и Косова), а касније и прикључење територија већински насељених Албанцима, попут западне Македоније, заједничкој држави „Великој Албанији“ или формирање „Сједињених Албанских Држава“.

Поред економског ради се и на чвршћем политичком повезивању Албанаца у региону. Од укључивања Македоније у процес визне либерализације повећан је број албанских захтева за издавањем македонских докумената. Иако су такви захтеви мотивисани, пре свега, економским интересима, није тешко претпоставити да ће новоформирано албанско бирачко тело пружити јасну подршку истим циљевима као и на Косову – отцепљењу. Наиме, након остваривања права на путна документа Албанци са Косова, из Албаније или осталих делова суседних држава остварују

²¹ Љубе Бошковски, бивши министар унутрашњих послова Македоније. Интервју недељнику Печат, октобар 2009. године.

права на добијање македонског држављанства, чиме се поред промене националне структуре бирачког тела мењају и будући резултати избора и директно утиче на даљи развој укупне политичке и безбедносне ситуације у Македонији.

Наиме, у случају оружаног сукоба на територији Македоније две чланице НАТО-а Албанија и Македонија биле би „приморане“ да реагују ради заштите својих грађана. Чињеница да око 70.000 Македонаца поседује држављанство и пасош Бугарске, а и приближно толико Албанаца поседује држављанство Албаније пружа довољан легитимитет да те две државе у почетној фази учествују у смиривању тензија у Македонији, а затим и продуже своје присуство у недоглед, правдајући га лошом безбедносном климом.

Због свега тога ова „земља без имена“ суочава се са бројним проблемима. Са Грчком има проблем око имена, при чему Грчка инсистира на коришћењу другог назива попут Северна или Вардарска Македонија, јер већ поседује територију на северу Грчке са истим именом на којој је током грађанског рата у Грчкој после Другог светског рата вођена оштра борба између Македонаца и Грка. Напад на идентитет Македоније долази и од Бугарске која оспорава македонски језик и сматра га само једним од дијалеката Бугарског језика, а Македонију третира као другу бугарску државу (покрајину) на југоистоку Европе. Македонски Албанци, са бројном популацијом на североистоку државе и захтевима за проширењем аутономије до федерализације представљају значајан унутрашњи политички фактор. Коначно, са својим северним суседом, Републиком Србијом, Македонија има најмање проблема, изузимајући питање признавања аутокефалности Македонске православне цркве и, наравно, проблем признавања независности Косова који је односе две земље снизио на најнижи могући ниво до сада. И поред тога, Македонија то не уочава, већ притиснута унутрашњим проблемима слепо испуњава захтеве међународних представника, који углавном иду у корист Албанцима.

Наставак македонског спорења са Грчком и Бугарском, уз албанске напоре за проширивањем аутономије и федерализацију земље, ради реализације пројекта „Велика Албанија“, може угрозити опстанак Македоније као важног елемента на ваги равнотеже снага на југоистоку Европе. Македонија је до сада успевала да се одржи као независна држава само уз помоћ НАТО-а и Сједињених Америчких Држава. Међутим, оправдано се поставља питање шта Македонија може да очекује када САД и НАТО изгубе интерес за пружањем подршке овој малој држави. У таквој ситуацији евентуално одвајање западне Македоније, такозване Илириде из састава Македоније, и њено припајање „Великој Албанији“ могло би да изазове сукоб у којем не би били укључени само Албанци из Македоније већ и Албанци из околних држава. Практично, био би то сукоб који Македонија не би могла да добије и чији је исход већ одавно познат. Свакако, такав развој ситуације подстакао би и умешаност две кључне регионалне силе, Грчке и Турске, које би, евентуално, подстакле шири регионални сукоб. Такав поремећај равнотеже снага на југоистоку Европе значио би општу катастрофу са несагледивим последицама не само по регион већ и Европу у целини. Наиме, Турска је друга војна сила у НАТО, важан амерички савезник и један од стубова Светске организације исламских земаља. Све већа финансијска улагања у делове територија које су у прошлости биле део њене доминације насељене исламском популацијом (Босна и Херцеговина, Рашка регија, Косово, Албанија) потврђују повратак Турске. Евентуални сукоб Грчке и Турске неминовно би водио формирању исламског и хришћанског војног блока, при чему ни Европска унија не би могла да остане равно-

душна и посматра догађаје са стране. Наравно, ни светске силе попут САД и Русије у том потенцијалном сукобу не би остале равнодушне, што би додатно допринело наставку нестабилности југоистока Европе.

Аутономија Албанаца на југу централне Србије

Југ централне Србије представља део територије од изузетног стратешког и економског значаја за Србију. Ту пролази главни железнички правац север–југ и пројекција ауто-пута Коридора 10 који спаја Грчку и централну Европу. Поред осталог, разматра се и могућност проласка крака гасовода Јужни ток који би обезбедио несметано снабдевање Македоније природним гасом из Русије. На основу тога, лако се може закључити да успостављање и одржавање контроле над југом централне Србије (Коридором 10) представља приоритетни задатак Републике Србије на унутрашњем плану. Свакако, сличан приоритет има и албанска страна на југу централне Србије која, у жељи да оствари планиране циљеве из албанске платформе, током 2001. године предузима спорадичне терористичке акције на делу Коридора 10, пре свега на територији Прешева и Бујановца. Према подацима државних органа СР Југославије, само у периоду од 21. јуна 1999. године до 21. новембра 2000. на подручју општина Прешево, Бујановац и Медвеђа извршено је 287 терористичких напада у којима је 17 лица убијено (осам полицајаца и девет грађана), а повређено је 41 лице (34 полицајаца). Највећи број терористичких напада десио се на подручју општине Бујановац и то у ширем рејону села Добросин, Лучане, Кончуљ и Мали Трновац, где се налазио главни штаб албанских терориста.²²

Међународна заједница предвођена Сједињеним Америчким Државама, у блиској сарадњи са званичницима Републике Србије и вођама Ослободилачке војске Прешева, Медвеђе и Бујановца који су били бивши борци ОВК и ОНА, ради окончања оружане побуне издејствовали су потписивање Кончуљског споразума. Међутим, Кончуљски споразум, очигледно, није задовољио захтеве екстремних Албанаца што се јасно показало наставком напада на снаге безбедности Републике Србије, постављањем експлозивних направа у близини објеката где живе припадници војске и полиције.²³ Осим тога, током 2008. и 2009. године иницирани су и нови предлози за решавање питања Албанаца на југу централне Србије, попут регионализације овог дела територије, формирање националног савета Албанаца и слично, а почетком 2013. године године и постављањем споменика терористима ОВПМБ у Прешеву.

Међутим, најзначајнији предлоге за решавање питања Албанца на југу централне Србије налазимо у документу Платформа за решење албанског националног питања. Наведеним документом предлаже се да се питање Албанца на југу централне Србије реши тако што ће се део компактне албанске етничке територије (коју чи-

²² <http://www.bhdani.com/arhiva/191/t19111.shtml>, приступио 21. 10. 2012.

²³

http://www.pressonline.rs/sr/vesti/vesti_dana/story/72687/Drama+u+Pre%C5%A1evu%3A+Novi+napad+alban+skih+terorista%21.html, приступио 20. 07. 2009.

не три општине – Прешево, Медвеђа и Бујановац, од којих само у општини Прешево Албанци чине убедљиву већину од око 90 посто, док су у Бујановцу заступљени са 60%, а у Медвеђи са испод 30%), у првој фази припојити Косову. Наравно, у следећој фази планирано је уједињење територија у саставу „Велике Албаније“.

Албанци на југу централне Србије јединствени су у својим ставовима да се тај део територије Србије прикључи Косову, али истовремено схватају да такви захтеви за сада нису реални.²⁴ Због тога су чланови скупштине три албанске општине на југу централне Србије (Бујановац, Прешево и Медвеђа) 14. јануара 2006. године усвојили платформу у којој траже висок степен децентрализације и територијалне аутономије, односно, исте или сличне захтеве које Београд тражи за Србе на Космету. Међутим, оно што посебно забрињава јесте став да ће у случају „евентуалне промене границе (мисли се на промене граница севера Косова - прим. аутора) Скупштина радити у циљу уједињена Прешевске долина са Косовом...“²⁵ Практично, Албанци из три општине на југу централне Србије захтевају да се питање Албанаца на југу централне Србије реши у пакету са косовским питањем. Своје радикалне захтеве испољавају и тиме што успостављају реципроцитет између права три општине на југу Србије и општина на северу Космета, уместо да се реципроцитет успоставља према српским општинама јужно од Ибра у којима Срби немају слободу кретања нити елементарне услове за живот.

Отворено повезивање питања југа централне Србије са питањем севера Косова наговештава да је судбина тог региона блиско и неповратно повезана са судбином самог Косова²⁶ и говори да би албанске терористичке формације, попут Ослободилачке војске Прешева, Медвеђе и Бујановца, у случају евентуалне поделе Косова, готово истогачаса започеле врло озбиљне припреме за пројекат дестабилизације југа централне Србије и тражиле да се три општине, Прешево, Медвеђа и Бујановац припоје Косову.²⁷ О томе најбоље сведоче и последња дешавања на југу Србије и Косова након одлуке Владе Србије да уклони споменик терористима ОВПМБ.²⁸

Актуелни премијер Косова Хашим Тачи је још пре десет година најавио могућност да Албанци изнесу предлог о размени територија три општине на југу централне Србије (Прешево, Медвеђа и Бујановац) за српске општине на северу Косова (северни део Косовске Митровице, Зубин Поток, Звечан и Лепосавић). Недавно је, почетком 2010. године, председник скупштине Косова Јакуп Краснићи, некадашњи портпарол терористичке ОВК изјавио да „уколико један део Срба није спреман да живи у северном делу и мисли да може да се одвоји од Косова, онда су и Албанци из Прешевске долине спремни да се припоје Косову. Нормално је да ако Срби са северног Косова и Србија желе да одвоје део Косова, природна је наша по-

²⁴ [www.crisisgroup.org/Serbia: Maintaining Peace in the Presevo Valley](http://www.crisisgroup.org/Serbia/MaintainingPeaceinthePresevoValley) Europe Report N°186 – 16 October 2007. p. 10.

²⁵ Ibid.

²⁶ Вилијам Монтгомери, *Косово ће постати још један замрзнуту сукоб*, Данас, објављено на сајту НСПМ <http://www.nspm.org.yu/Slike/monti5.jpg>, Приступио 02.09.2007. године.

²⁷ Опширније Ана Радмиловић, *Коме одговара подела Косова и Метохије*, 4. октобар 2009. године, НСПМ.

²⁸ Након уклањања споменика на Косову је отпочео читав низ инцидената, попут бацање бомби, паљења аутомобила, док су у Прилукују, Милошеву, Племетини, Гораждевцу, Клокоту и Косовској Витини оскрнављена српска гробља, а у Ђаковици спречен напад Албанаца на српски манастир.

треба да се и Албанци Прешева, Медвеђе и Бујановца споје са Косовом. Ову размену треба урадити споразумно и уз сарадњу, не само са овдашњим Србима него и са политичарима у Београду“.²⁹

Да би остварили наведени циљ албански екстремисти и њихови ментори, како у земљи тако и у иностранству, учесталим провокацијама и нападима на снаге безбедности Републике Србије обезбеђују интернационализацију овог питања. Процењује се да ће тиме обезбедити наставак активности на дестабилизацији ситуације на југу Србије, при чему би, по узору на Косово, користили социјално незадовољство локалног становништва, а касније би се, у зависности од развоја догађаја, захтеви проширивали и на област људских права, локалне самоуправе, регионализације и слично. Свакако, значајну подршку таквој активности пружили би албански политичари са Косова, али и представници међународне заједнице из западних држава који су до сада пружили отворену подршку независности Косова.

Сагласно томе, политички представници Албанца на југу централне Србије покушавају да убеду Запад да промени став у погледу југа централне Србије, пре свега кроз залагање за остваривање начела реципроцитета у погледу статуса северне Косова (северна Митровица, Звечан, Зубин Поток и Лепосавић) и југа централне Србије. Уколико би у томе успели следећи корак би представљао покушај да се издејствује право Албанаца на самоопредељење на територијама општина Прешево, Медвеђа и Бујановац, чиме би се омогућило право на самоопредељење и уједињење најпре са Косовом, а касније са „Великом Албанијом“.

Међутим, морамо да напоменемо да је са становишта таквих албанских планова охрабрујуће деловао извештај Међународне кризне групе под називом „Косово: изазов транзиције“ од 17. фебруара 2006. године³⁰ у којем је Кризна група одустала од некадашње замисли да у разговоре о будућем статусу Косова укључи и померање границе Косова тако да оно обухвата и три општине на југу централне Србије.

Уколико је Међународна кризна група бар званично одустала од такве идеје, то се не може тврдити за Албанце на југу централне Србије. Њихове сепаратистичке тежње додатно су подгрејане идејом о децентрализацији Републике Србије, при чему су политички представници Албанаца пројектовали да у састав новог региона укључе и општине Босилеград и Трговиште, већински насељене бугарским становништвом.³¹ Тиме би новоформиран регион успоставио потпуну контролу над Коридором 10, једином тачком од стратешке важности која је остала на територији Републике Србије. У складу с тим отпочело се са опробаним методама, попут откупа земљишта и насељавања албанског становништва у српске средине и наставак притисака на даље исељавање неалбанаца. Тако је у општини Бујановац интересовање за куповину већинског дела специјалне болнице за рехабилитацију Бујановачке бање недавно испољила компанија из Турске, иза које стоји капитал сумњивог порекла, односно капитал Албанца из Приштине који је дубоко умешан у криминалне послове.³²

²⁹ http://www.danas.org/content/krasnici_upozorenje_kosovo/1955259.html Приступило 15. 02. 2010.

³⁰ Међународна кризна група, *Косово-изазов транзиције*, Извештај за Европу бр. 170, 17. фебруар 2006. године.

³¹ Опширније *Глас јавности*, 11. јул 2009. године.

³² Опширније *Данас*, 19. новембар 2009. године.

Поред тога, председници општина Прешево и Бујановац, Рагми Мустафа и Јо-нуз Муслију, као и потпредседник СО Прешева Орхан Реџеџи, подржали су, 31. октобра 2010. године у Тирани, формирање „Велике Албаније“ у коју би, поред Косова и Метохије, ушли и делови централне Србије, Црне Горе, Македоније и Грчке.³³ Штавише, Орхан Реџеџи је изјавио да је Пршевска долина у правом смислу речи најокупиранија територија од свих албанских крајева на Балкану! Слични ставови и захтеви Албанца поновљени су и током прославе стогодишњице албанске независности, 28. новембра 2012. године.

Могућност поновне дестабилизације налазимо и у чињеници да је српска страна иницирала могућност укидања копнене зоне безбедности, при чему ће коначна одлука НАТО-а о том питању зависити од процене безбедносне ситуације на југу централне Србије. Претпоставка је да би укидање Копнене зоне безбедности отежало несметано деловање организованих криминалних група које би због тога могле иницирати нове нападе на снаге безбедности Републике Србије. Готово је извесно да такви напади не би довели одмах до отворених сукоба ширих размера, јер би могли негативно да утичу на односе Албанаца за западним државама, посебно када је реч о процесима међународног признавања тзв. државе Косово. Свакако, такве акције допринеле би скретању пажње међународне јавности на југ Србије као критично подручје. Изоловани инциденти, попут немира, демонстрација и појединачних инцидената могли би да буду веома делотворни ради поновне интернационализације албанског питања на југу централне Србије. Најмање што Албанци на југу централне Србије желе јесте специјални статус унутар Републике Србије, а да би своје циљеве остварили траже повољан тренутак и мотив. Ангажовање снага безбедности Републике Србије могло би да се искористи ради приказивања тзв. репресије српског режима према Албанцима и непоштовања њихових људских и грађанских права. Из досадашњег искуства знамо да када се одређено питање интернационализује, не постоји могућност његовог повратка у националне оквири, нити могућност утицаја матичне државе Републике Србије на даљи ток решавања. Свакако, није потребно подсећати да до сада ниједно унутрашње питање Републике Србије које је интернационализовано (Косово) није решено у њену корист. Уколико би дошло до описаног тока догађаја створили би се неопходни услови за даљи наставак започете реализације албанске стратегије, односно стварања „Велике Албаније“.

Аутономија Албанаца у Црној Гори

Платформа за решење албанског националног питања предлаже да се питање Албанаца у Црној Гори реши на тај начин што би део компактне албанске етничке територије, коју чине Плав, Гусиње и Рожаје, такозвана „Малесија“, постао самостална аутономна покрајина, са Улцињом као главним градом. Албанци у Црној Гори чине осам одсто становништва,³⁴ али према мишљењу Албанске академије наука не уживају неопходна национална и грађанска права. Због тога су, како тврде

³³ http://www.balkanmagazin.net/kolumna/danasnje_novine/cepanje_srbije_na_skupu_tirani.xhtml приступило 02/11/2010.

³⁴ Подаци о етничком саставу становништва у Црној Гори доступни су на: <http://www.monstat.cg.yu/MeniGodisnjiPodaci.htm>

албански интелектуалци из Тиране, православни Албанци из Црне Горе потпуно асимилловани, док су успешан отпор пружили једино католички и муслимански Албанци, само захваљујући томе што имају компактну територију на северу Црне Горе и Улцињу и Бару.³⁵

Сагласно томе, политички представник Албанаца у Црној Гори, Ферхат Диноши више пута отворено наглашава да статус Албанаца у Црној Гори није адекватно решен.³⁶ Из таквих изјава произилази да ће се адекватно решење највероватније тражити у будућности. По узору на Косову, у почетку ће се вероватно инсистирати на мањим уступцима који треба да резултирају потпуно аутономним функционисањем албанских институција на северу Црне Горе, док би се касније захтевао шири степен аутономије, односно федерализација до отцепљења. Наравно, када се за то створе услови. Албански политички представници у црногорском парламенту су, 11. децембра 2009. године, упутили амандмане на изборни закон Црне Горе, чиме желе да омогуће равноправну заступљеност мањина у црногорском парламенту. Међутим, њихови захтеви нису се зауставили само на томе. Додатно, захтевају да се убудуће, 28. новембар, Дан албанске заставе – национални празник Албанаца на Косову и Албанији убудуће прославља као званични празник Албанаца у Црној Гори.

Поред наведених политичких притисака могу употребити и војно-економски притисак на црногорску власт. С обзиром на то да туризма игра важан удео у економији Црне Горе, не треба искључити могућност оружане акције албанске терористичке формације под називом „Ослободилачка војска Црне Горе“ током летњих месеци. Таквим акцијама било би онемогућено нормално коришћење туристичких капацитета на приморју Црне Горе, вероватно у појасу Улцињ–Бар, где Албанци чине већину, а заузврат би се захтевала „шира овлашћења“ на локалном нивоу или аутономно доношење одлука.

Најављена демаркација границе са Косовом указује на додатне проблеме. Не треба заборавити ни чињеницу да су институције Косова од отцепљења, 17. фебруара 2008. године, активно спроводиле демаркацију државне границе са Македонијом коју су успешно користиле ради уцењивања Македоније (ради признавања независности Косова), док демаркација границе са Црном Гором још увек није започета. Демаркација границе може бити и повод ради остваривања појединих албанских захтева у Црној Гори. Министар унутрашњих послова Косова Бајрам Реџеп већ је оптужио црногорске власти да намерно „затварају очи“ пред питањем демаркације границе, као и да су „црногорски грађани померили гранично обележје на штету Косова.“³⁷ Сличност са догађајима у Македонији је очигледна.

Повод за оружани сукоб могу бити и изоловани инциденти мотивисани међуетничком нетрпељивошћу, што би захтевало активније деловање снага безбедности Црне Горе. Међутим, Црна Гора је активни војни састав свела на симболичан број.

³⁵ Албанска академија наука, *Платформа за решење албанског националног питања*, Тирана 1998. године, стр. 43–44.

³⁶ Албанци чине 8% популације у Црној Гори, а у црногорском парламенту заступа их пет представника, што је по мишљењу Диношија недовољно. Опширније: <http://www.malesia.org>, *The rights acquire do not put in question*.

³⁷ <http://www.politika.rs/rubrike/tema-dana/Sporno-razgranicenje-Crne-Gore-i-Kosova.sr.html>, приступио 12. 08. 2010.

У евентуалном оружаном сукобу са Албанцима отежано би контролисала општине Плав и Гусиње (све до Подгорице), као и Улцињ и Бар. Најгори сценарио по Црну Гору везан је за паралелно издвајање и отцепљење Рашке области или Санџака, што се већ дуже време најављује у медијима.³⁸ У случају таквог крајње неповољно развоја догађаја у региону, Црна Гора би остала без трећине своје територије на северу земље, што би могло да охрабри и суседну Хрватску да оствари своје претензије на Боку Которску, чиме би се у потпуности угрозио опстанак Црне Горе као суверене државе. Овде треба упозорити на изјаву бившег председника Хрватске Стјепана Месића који је најавио ангажовање хрватске војске у Републици Српској уколико се одлучи на референдум о независности. С обзиром на то да таква изјава није наишла на критике ни НАТО-а ни држава у окружењу зашто се не би размисљало и о спровођењу сличних планова у Црној Гори који би истоветно били правдани напорима Хрватске да „стабилизује безбедносну ситуацију у блиском окружењу“. Уколико се изнети сценарији сагледају заједно са чињеницом да су црногорске власти, у крајње неповољним условима по Републику Србију, одлучиле да признају независно Косово, и тиме прекину своје природне и историјске везе са српским народом, могућност дестабилизације Црне Горе носи додатне последице. У таквој ситуацији практично би се створили услови да Црна Гора опстане једино као патуљаста држава под протекторатом неке од великих сила заштитница: Русије – због велике количине новца који је последњих година уложен из Русије на црногорско приморје, или САД која би сигурно парирала напорима Русије да учврсти позиције на овом делу југоистока Европе.

Аутономија Албанаца у Грчкој

Албански интелектуалци у својој Платформи наводе бројне замерке када је у питању положај албанске националне мањине у Грчкој – Чамерији (*Çameria*). Према мишљењу Албанске академије наука, у Грчкој има знатно више Албанаца него што то званичници Грчке признају.³⁹ Ради задовољавања њихових захтева, траже да се у основним школама у Грчкој омогући да албанска деца уче писање и читање на албанском језику, док би се у средњим школама увели предмети као што су историја Албаније и историја албанске књижевности на албанском језику. Уз помануте захтеве Албанска академија у Тирани инсистира да се Албанцима који су 1945. године протерани у Албанију, због сарадње са фашистичким окупатором, тј. њиховим потомцима, омогући повратак у Грчку.⁴⁰ Учестали су и захтеви Албанаца, чији су преци протерани са севера Грчке због сарадње са окупационим силама, фашистичком Италијом и Немачком, за повратком имовине коју су поседовали. Ре-

³⁸ Према подацима Организације непризнатих народа Санџак се сврстава у групу територија које теже ширем међународним признању до отцепљења. Опширније на <http://www.unpro.org/> Приступило 12. децембра 2009. године.

³⁹ Званични подаци о етничкој структури Грчке говоре да само 7% становништва чине припадници других етничких група. *CIA WorldFactbook*.

⁴⁰ Албанска академија наука, *Платформа за решење албанског националног питања*, Тирана 1998, стр. 44–45.

шење проблема, сматрају Албанци, омогућиће се тек по уласку Албаније у Европску унију, јер ће тада Грчка бити обавезна да изврши повратак одузете имовине. Међутим, свесна опасности која за Албанију може да проистекне из сукоба са Грчком око питања Чама, званична Тирана је веома обазрива. Довољно је поменути да на сајту МИП Албаније не постоји ниједна информација око питања Чама, али се зато на интернет сајту МИП Турске могу наћи бројне странице које пружају информације о овом питању. Наиме, Турска као заштитница Албанаца у региону испоставља њихове захтеве суседним државама, пре свега Грчкој.⁴¹

Захваљујући успешној сарадњи са државама у региону, пре свега са Албанијом, питање сецесионистичких захтева албанске мањине на деловима територије северне Грчке (Епир – Чамерија) још увек се успешно контролише. Грчка је успела да смањи прилив албанских избеглица, поправи статус грчке мањине у Албанији и покушава да индиректно утиче на испољене захтеве Албанаца у Грчкој, који су у већој мери оправдани.

Према незваничним подацима, око 600.000 Албанаца живи у Грчкој, при чему они у Албанију шаљу око 700 милиона евра годишње. Већи удео у укупном броју представља економска емиграција, односно становништво које ради на црном тржишту на територији Грчке током туристичке сезоне.⁴² Процењује се да око 100.000 Албанаца од тог броја нема никакав посао већ се баве шверцом и повезаним криминалним активностима. Током 1994. године Албанија је покушала да своју бројну популацију у Грчкој употреби ради остваривања појединих уступака економске природе од старне Грчке. Међутим, реакција Грчке владе била је изузетно оштра. Грчка је са своје територије вратила у Албанију око 10 хиљада албанских емиграната – радника којима је привремени рад у Грчкој био једини извор прихода. Враћени радници, без посла и перспективе, захтевали су да Албанија ублажи свој став према Грчкој, што је убрзо и учињено, чиме је омогућен поновни повратак албанских радника на територију Грчке. Током 2009. године Грчка је спровела сличну акцију под називом „Метла“ при чему су обавештајне службе Грчке саставиле списак од 250 криминалаца, углавном Албанаца, који су у сарадњи са локалним криминалним клановима учествовали у шверцу дроге, оружја, људи, као и пљачкама и отмицама⁴³ и протерала их из Грчке у матичне државе.

Подсећамо да су се Албанци насељавали и на територији Србије (Косова) у периоду бивше СФРЈ, посебно након завршетка Другог светског рата, када им је због неподношљивих услова живота у гету Енвера Хоџе у Албанији, једини спас био бег на Косово. Међутим, за неколико деценија политика помоћи, толеранције и солидарности бивше СФРЈ резултирала је непоправљивим грешкама, јер су убрзо ти исти Албанци почели да захтевају шири степен аутономије, републику, а данас независну државу – Косово, што може резултирати сличним сценаријом и у Грчкој.

⁴¹ http://www.mfa.gov.tr/morgenavisen-jyllands-posten-danimarka-26-subat-1999_br_chronicle_greece-is-an-unworthy-eu-member_br_by-gunnar-nissen-author-and-translator-aabenraa_br_march-9_-1999.en.mfa и <http://www.mfa.gov.tr/data/DISPOLITIKA/Bolgeler/hringreece.pdf>. Приступило 12. 10. 2012.

⁴² <http://www.dw-world.de/dw/article/0,,4883468,00.html> приступило: 09. 03. 2012.

⁴³ Извештај УНХСР-а 14, новембра 2003. године, под називом Третман Албанаца у Грчкој. Опширније на <http://www.unhcr.org/refworld/country,,IRBC,,GRC,4562d8b62,403dd1f50,0.html>

Захваљујући чињеници да положај Албанаца у Грчкој, али и даљи напредак Албаније у политичком, економском и војном смислу зависи од Републике Грчке, албански напори за укључивањем тог дела територије у једну државу од завршетка Другог светског рата нису били нарочито испољавани.

Иако је, објективно посматрајући, „најмање вероватно да би Албанцима пошло за руком да припоје Великој Албанији северозападни део Грчке, који они називају Чамерија“,⁴⁴ такав развој догађаја не треба потпуно одбацити. Уосталом, економске могућности Грчке и утицаја који је до недавно остваривала полако се сужавају. Расположиви подаци говоре да је свака трећа мала фирма у Грчкој у албанским рукама, чиме се отвара могућност узајамног економског условљавања и од стране Албаније.

Осим тога, забележено је и неколико етничких инцидената, попут ситуације када је више десетина Албанца спалило Грчку заставу у Грчкој након што је албанска телевизија емитовала снимак на којем грчки војници певају антиалбанске песме.⁴⁵ Такве наступе Албанци објашњавају нескривеним незадовољством, посебно положајем албанске мањине у Грчкој за који се наводи да је неподношљив и да Албанци трпе страховити притисак од Грчке. Због тога налазе да су њихови захтеви за независношћу Чамерије, који се медијски експонирају на званичном сајту Непризнатих народа и држава,⁴⁶ као и медијско оглашавање терористичке групе Ослободилачке војске Чамеријем,⁴⁷ у потпуности оправдани.

Партија за правду и уједињење, чији је званични програмски циљ заштита интереса Албанаца у Грчкој захтева од Атине да испуни поједине захтеве албанске популације. Председник партије Шпетим Идризи, који је уједно и посланик у албанском парламенту, успротивио се иницијативи за изградњу спомен-гробља грчким војницима који су погинули током Другог светског рата у Албанији,⁴⁸ захтевајући да се исто или слично обележје изгради и на територији Грчке за Албанце који су се борили на страни фашиста!

И поред таквих неодмерених политичких реакција, актуелне политичке елите две земље настоје да прикажу да су проблеми превазиђени и да преостаје решавање одређених правних питања и проблема. Међутим, све је више показатеља да у позадини учесталих инцидената стоји све озбиљнија национална нетрпељивост између Албанаца и Грка, али и међусобне територијалне претензије. Евидентно је и повећање броја организација и удружења која заговарају нужност покретања и убрзавања решавања такозваног „питања Чама“ у Грчкој. Због тога се реално очекује да ће се међунационални односи и даље компликовати, иако су наизглед под пу-

⁴⁴ Јован М. Чанак, *Велика Албанија-замисли и могуће последице*, Београд, Институт за геополитичке студије 1998. стр. 54.

⁴⁵ <http://www.naslovi.net/2007-03-06/danas/grcki-vojnici-pevali-antialbanse-pesme/314993>

⁴⁶ <http://www.unpo.org/> Приступило 12. децембра 2009. године.

⁴⁷ <http://www.novinar.de/2007/04/30/paravojno-organizovanje-albanaca-u-grckom-epiru.html>

⁴⁸ Албански парламент је ратификовао, 25 марта 2010. године, Споразум између влада Албаније и Грчке о проналажењу, ексхумацији, идентификацији и сахрањивању грчких војника који су погинули током рата са Италијом, 1940–41. године, и уређивању њихових гробаља на територији Албаније. На основу тог споразума, који је потписан још 19. новембра 2008. године, предвиђена је изградња два гробаља, и то у месту Келцири код Пермета и у Ђирокастру. http://www.setimes.com/cocoon/setimes/xhtml/sr_Latn/features/setimes/newsbriefs/2010/04/14/nb-11

ном контролом актуелних политичких елита две земље. Уосталом, слична ситуација била је и када је у питању Косово у саставу СФРЈ, али и када се југословенска федерација суочила са унутрашњим проблемима; косовским Албанцима било је потребно свега две деценије да остваре независност.

Чланством у НАТО и Европској унији Грчка је заштићенија од осталих држава региона – Македоније, Србије и Црне Горе када је реч о албанским територијалним претензијама. Међутим, дугогодишњи сукоб Грчке и Турске, чланице НАТО-а, показује да ни припадност Атлантском савезу не представља довољан гарант мира и стабилности. Погоршана економска ситуација у Грчкој, уз могућност искључивања из зоне евра, чести протести и јачање анархистичког покрета, довољно су забрињавајући и иду на руку албанским циљевима. Албанске захтеве за независношћу додатно подржава и појачано ангажовање регионалне силе Турске у дешавањима у окружењу. Турска по опробаној формули „непријатељ мог непријатеља је мој пријатељ“ подржава захтеве Македоније у њеним преговорима око питања имена, што је директно усмерено на слабљење преговарачке позиције Грчке. Наиме, такву ситуацију врло лако могу искористити Албанци на северу Грчке, потпомогнути оружаним провокацијама својих сународника у окружењу. Оружане акције биле би спроведене током летње сезоне, изведене у близини туристичких капацитета које Грчка има у области Чамерије, чиме би приходи од туризма значајно опали, а Грчка била приморана да преговара са терористима или, супротно, да предузме опсежне војне акције ради њиховог неутралисања. Уколико би до таквог развоја догађаја дошло, он би највероватније водио отварању потенцијалног рата између Грчке и „Велике Албаније“ (две НАТО чланице) и, у исти мах, ради компензације територија ојачало Грчке претензије на делове Македоније.

Укључивање у евентуални сукоб и других држава у региону, попут Србије и Црне Горе, „довело би до образовања два супротстављена блока балканских држава – један блок претежно исламских, а други православних држава. Хипотетичка Велика Албанија била би за све суседне православне државе – Србију, Црну Гору, Македонију и Грчку – оличење неодрживог политичког решења. Зато би те државе, пре или касније, направиле православни балкански савез против „Велике Албаније“, што би је приморало да се удружи не само са Турском и босанско-херцеговачким муслиманима, него и да поново захтева уплитање исламског света у балканске и европске сукобе, као што је био случај током сукоба у Босни и Херцеговини и на Косову. Утолико би стварање „Велике Албаније“ био само увод у нови велики ратни сукоб хришћанског и исламског света на Балкану, а тиме и у Европи, баш као и у време надирања Османске империје на Запад.⁴⁹

Поменути сценарио заправо подржава тезу о сукобу цивилизација, која ће по мишљењу Самуела Хантингтона, обележити 21. век. Наиме, наведени аутор сматра да ће преовлађујући односи у 21. веку бити диктирани, пре свега питањима нерешених граница и сукобима различитих цивилизација. Пошто таквих питања (нерешених граница) на југоистоку Европе има напретек, док се различите цивилизације ту вековима сусрећу, уколико Албанци остваре своје намере о насилним про-

⁴⁹ Јован М. Чанак, *Велика Албанија-замисли и могуће последице*, Београд, Институт за геополитичке студије 1998. стр. 55.

менама граница са суседним државама и формирају „Велику Албанију“ која би у свој састав укључила и део северне Грчке, сценарио о потенцијалном сукобу цивилизација свакако не би требало искључити.

Захваљујући чињеници да је положај Албанаца у Грчкој, али и даљи напредак Албаније у политичком, економском и војном смислу, пре свега у приближавању Европској унији последњих година искључиво зависио од става Грчке, планове о укључивању Чамерије у састав „Велике Албаније“ до сада је званична Атина одбацивала као нереалне. Међутим, немогућност Грчке да се отворено суочи са постојањем албанског питања у Чамерији наговештава да може доћи до негативног развоја ситуације. Решење проблема захтеваће стрпљење како албанске, тако и грчке стране, којег због погоршане унутрашње ситуације у Грчкој и обузетости владе у Атини економским проблемима има све мање. У таквој ситуацији оружане провокације Ослободилачке војске Чамерије и планови о формирању „Велике Албаније“ постају питање погодног времена и тренутка.

Крајњи циљ албанског сецесионизма – стварање „Велике Албаније“

Пројекат „Велика Албанија“ је под тим називом, али уз нешто другачије границе, био остварен у току Другог светског рата, у виду италијанског протектората који је обухватао простор од 8.900 квадратних километара и 560.000 становника, заједно са плавским, рожајским и тутинским крајем. „Заснован на идеји ’сви Албанци у једној држави’ (пројекат „Велика Албанија“ – прим. аут.) представља пример националног романтизма и политичког прагматизма којим се током 20. века упорно реметила политичка, етничка, конфесионална и демографска архитектура⁵⁰ југозападне Европе.

Међутим, када говоримо о пројекту „Велике Албаније“ неопходно је осврнути се на извештај Међународне кризне групе за Европу из 2004. године,⁵¹ који обрађује тему националног уједињења Албанаца, односно испитује у којој је мери паналбанизам претња по стабилност региона. Чланове Међународне кризне групе тада су чинили политичари на највишим државним функцијама у својим земљама, који су пресудно утицали на прекрајање граница бивше СФРЈ, попут Мартија Ахтисарија, Мортон Абрамовица, Луис Арбур, Збигњева Бжежинског, Весли Кларка и Џорџа Сороса, због чега њихови ставови с тим у вези заслужују посебну пажњу. У поминутом извештају Кризна група настоји да прикаже Албанце као вековне жртве, којима је неправда учињена прекрајањем граница после ратова у деветнаестом и двадесетом веку. Констатује се и да су Албанци на Косову и Црној Гори били изложени сталној дискриминацији од Турака, а касније и од Срба и Црногораца. Међутим, оно што је најинтересантније у извештају јесте покушај да се негирају чињенице да паналбански покрет за стварање Велике Албаније уопште постоји као програм и да

⁵⁰ Ђорђе Борозан, Великоалбанско питање, у Косово и Метохија у великоалбанским плановима 1878–2000, Београд, Институт за савремену историју, 2001. године, стр. 1.

⁵¹ Међународна кризна група, *Паналбанизам, колика је претња стабилности на Балкану?* Извештај за Европу бр. 153, Тирана, Брисел, 2004. године.

иза њега стоје најважније албанске политичке партије. Решавање албанског националног питања, предложено у Платформи Албанске академије наука, Међународна кризна група оцењују као *више митско него практично могуће*. Узимајући у обзир наведено сматрамо да тај звештај 1) не само да умањује значај албанских захтева за стварањем „Велике Албаније“ већ и 2) покушава да оправда такве мотиве. Са сличним ставовима наступају и аутори *Chaillot Papers*⁵², под називом „Да ли постоји албанско питање?“ Иако констатују да већина држава у региону, посебно оних у окружењу Албаније, осећа страх од могућих последица тог питања, сами аутори нису убеђени да је пројекат „Велика Албанија“ могућа и остварива опција. Наравно, у питању су ставови које стварност у великој мери доводи у питање.

Утицајна Међународна кризна група није се либила да након две године у свом новом извештају под називом „Косово: изазов транзиције“ од 17. фебруара 2006. године⁵³ препоручи да међународна заједница, а посебно истакнути члан Кризне групе, именован за Специјалног изасланика УН за решавање статуса Косова – Марти Ахтисари, припреми наметање решења за независност Косова. Таквим у најмању руку пристрасним ставовима Међународна кризна група свесно је подржала реализацију прве фазе пројекта „Велика Албанија“ који подразумева формирање независног Косова, што значи да се неће либити да пружи подршку албанским захтевима и у будућности.⁵⁴

Свесни чињенице да питање националног уједињења Албанца представља агресивну идеју која угрожава мир и безбедност југоисточне Европе, великоалбански интелектуалци у јавним дебатама и полемикама често наглашавају да ће уједињење бити корисно не само за Албанце већ и за регион, као у политичком, економском, тако и у безбедносном смислу, јер ће смањити међуетничке тензије и омогућити наставак дијалога и сарадње. Уосталом, и Устав Албаније у својој преамбули разматра могућност уједињења Албанца као реалну опцију, односно позира се на „вековне аспирације албанског народа ка стварању националног идентитета и јединства“.⁵⁵

Међутим, са друге стране, препреку за наставак уједињења Албанци, пре свега, виде у члану 1.3. Устава Косова⁵⁶ који не дозвољава уједињење Косова са било којом другом државом или делом друге државе. Да би решили поменути проблем, великоалбански идеолози разматрају превазилажење тог члана Устава уз, наравно, избегавање сукоба са Западом.⁵⁷ Уосталом, наведену одредбу косовски Албанци могу решити референдумом – изменом Устава.

⁵² Chaillot Papers, *Is there an Albanian question?*, број 107.

⁵³ Међународна кризна група, *Косово - изазов транзиције*, Извештај за Европу бр. 170, 17. фебруар 2006. године.

⁵⁴ Потврду албанских настојања да формирају Велику Албанију и демант ставова Међународне кризне групе налазимо и у недавном скупу одржаном 31. октобра 2010. године у Тирани на којем је новоформирана организација „Листа за природну Албанију“, најавила да ће учествовати на изборима у свим балканским државама у којима живе Албанци http://www.balkanmagazin.net/kolumna/danasrje_novine/seranije_srbije_na_skupu_tirani.xhtml приступио 02/11/2010

⁵⁵ Устав Албаније усвојен од стране Парламента Албаније 21. октобра 1998. године.

⁵⁶ Члан 1.3 Устава Косова гласи: Република Косово нема никакве територијалне захтеве према било којој држави или делу државе, нити ће тражити уједињење са било којом државом или делом државе.

Додатан проблем представља оспоравање независности Косова од стране Републике Србије, али и српског становништва на северу Косова које не пристаје да буде укључено у реализацију великоалбанских идеја. Званичан став Србије о непризнавању Косова и подршку српском становништву, како на северу тако и јужно од Ибра, доживљавају као увод у поделу Косова, што је по Албанцима и жељени сценарио.

Подела Косова је опција која се у домаћим и страним медијима често појављивала као могуће решење. Званично је први пут најављена током 2007. године када је специјални изасланик ЕУ за преговоре о статусу Косова, Волфганг Ишингер, индиректно наговестио поделу као могуће решење, ставом да је преговарачка тројка „спремна да прихвати сваки споразум које две стране постигну“. Међутим, с обзиром на то да би евентуална подела могла изазвати нове поделе дуж етничких линија раздвајања на другим сличним територијама, та опција се веома опрезно разматра. Стога српски академик Добрица Ћосић, који је модел решавања кризе наговестио на сличан начин, потенцира реч разграничење уместо поделе. „Предлажем територијалну поделу Косова и Метохије и разграничење Срба и Албанаца, без тежње за етнички чистим територијама“.⁵⁸ Разграничење би подразумевало дијалог две стране и договор о коначном решењу проблема, чиме би се спречио преседан који допринео додатном охрабривању сличних сецесионистичких покрета који евидентно постоје. Осим тога, питање легитимитета поделе Косова наводи на основно питање саме поделе од Србије до које је дошло нелегалном сецесијом Косова.

Да не би били проглашени за реметилачки фактор, великоалбански идеолози заступају тезу да нема потребе мењати границе које ће саме по себи нестати уласком у Европску унију. Уосталом, како они сматрају, национално уједињење Албанаца је у великој мери већ реализовано с обзиром на то да је дошло до духовног уједињења. Предстоји само територијално – државно уједињење које тренутно и није од пресудне важности и значаја и које ће се постепено реализовати у наредном периоду.

Да не би угрозило своје шансе за даље међународно признање, које је од великог значаја за даље формирање атрибута државности, Косово се највероватније неће отворено залагати за промену граница и уједињење албанских територија у једну државу. Приштина намерава да такве циљеве реализују тек када се створе повољни међународни услови за то. Сачекаће достизање потпуне независности, односно пријема у пуноправно чланство Уједињених нација, чиме ће било какве промене, укључујући и промене „Устава Косова“ бити могуће.

Међутим, кључ за све наведене проблеме и препреке на које наилази национални корпус Албанаца на Косову налази се у међународном признању Косова. Значајну подршку на том плану очекују од муслиманског света, јер Организација исламске конференције, која окупља 53 државе чланице, до сада није признала Косово ни трећином својих чланица. Остваривањем пуноправног чланства у УН сви наведени проблеми, укључујући и онај који највише „боли“ Приштину – успостављање власти на читавој територији (север Косова), могу бити веома лако решени. Евентуалним пријемом у Уједињене нације Косову нико не може оспорити право да употреби своје војне и полицијске снаге ради успостављања реда и мира на читавој територији.

⁵⁸ Добрица Ћосић, *Косово*, Београд, 2004.

Због тога ништа не изгледа наивније од мишљења да ће Албанци проглашењем независности Косова одустати од дугорочног програма стварања „Велике Албаније“. И поред више пута тенденциозно исказаног става Међународне кризне групе да на Косову, али и у Албанији, склоност Албанаца ка стварању „Велике Албаније“ није снажна, односно да су Албанци одустали од њеног формирања, то се у пракси не потврђује. У прилог томе говори независност Косова, захтеви за федерализацијом Македоније, ширим степеном аутономије на југу Србије у Црној Гори и Грчкој, а посебно политичко, економско, инфраструктурно и енергетско повезивање ових територија у једну целину. У прилог констатацији да је реч о етничком уједињењу албанских територија, неопходно је поменути и податак да је приликом организовања било каквих политичких, економских и друштвених активности Албанаца у региону незаобилазни декор застава Албаније. И поред постојања нове косовске заставе, Албанци на Косову приликом митинга и окупљања искључиво користе заставу Албаније. Слична ситуација је и у три општине на југу централне Србије, у западној Македонији, на северу Црне Горе, као и на северу Грчке. Све то практично потврђује да Албанци независност Косова посматрају као једну од етапа у стварању „Велике Албаније“.

„Велика Албанија“ или „Велико Косово“

После представљања Платформе албанске Академије наука у Тирани тадашњој албанској академији у Приштини, која је требало да представља заједничку платформу за деловање албанске духовне и политичке елите, косовска Академија ју је одбацила, сматрајући је сувише умереном. Такав став упућује и на закључак да косовска елита себе сматра будућим Пијемонтом свих Албанаца и да зато не жели ни са ким да дели иницијативу за стварање заједничке државе Албанаца.

Наиме, идеју о „Великој Албанији“ данас превасходно заступају интелектуални кругови косовских Албанаца и она подразумева да се после проглашене независности Косова тој територији прикључе Албанци у Македонији, на југу централне Србије, јер поред осталог имају велики број рођака, како на једној, тако и другој страни границе. Истовремено, на тај начин омогућили би лакше коришћење обрадиве земље која се једним делом налази и у пограничном појасу између Косова и Македоније. Стога, могући развој ситуације указује на формирање „Великог Косова“, јер се „у једнокомпонентном називу Косово сугерише - идеја о нераскидивој политичкој и географској целовитости те покрајине и подсећа на бивши Косовски вилает (знатно већи од територије аутономне области Косова и Метохије).“⁵⁹ С обзиром на то да је Косово хомогенија територија од Албаније у верском погледу (98% становника Косова чине муслимани, док је у Албанији, према сумњивим пописима, 70% муслимана, 20% римокатолика и 10% православних хришћана) јединство у реализацији великоалбанских циљева и могућност организације ишло је у прилог политичким представницима на Косову. На застави новопроглашене државе Косово постоји шест звездица на плавој позадини које означавају шест територија на којима

⁵⁹ Агоп Гарабајдан, *Албански сецесионизам деведесетих година XX века*, У зборнику радова Косово и Метохија прошлост, садашњост, будућност, Београд 2007. стр. 130.

Албанци чине хомогену популацију и чије уједињење представља коначан циљ козовског паналбанског покрета. То су: 1) Малесија и Улцињ у Црној Гори, 2) Косово, 3) југ централне Србије, 4) западна Македонија, 5) Чамерија и 6) територија саме Албаније. У прилог реализацији идеје Великог Косова бележимо и изјаву некадашњег портпарола ОВК, а данас председника Скупштине Косова Јакупа Краснићија, који је више пута јавно поновио да је некадашњи циљ ОВК, а данас институција независног Косова, уједињење свих Албанаца у једну државу, при чему се подразумева да би та држава била „Велико Косово“.

Сличне ставове износе и поједини интелектуалци у Србији. Тако Алека Ђилас наводи: „Сада ме мучи као питање да ли се стварају једна или две Велике Албаније... На једној страни имате Приштину као јак град, која је богата и образована и тај северни део који тежи Косову и Приштини, а са друге стране, питање да ли ће они као главни град прихватити Тирану и види ли их Тирана као своје, има ли снаге да свој државни апарат прошири тамо“.⁶⁰

Закључак

Линија сукоба „Велика Албанија“ или „Велико Косово“ унутар албанског корпуса изражена је и на другим пољима. Географске поделе Албанаца на Тоске и Геге које дели река Шкумба, која пролази кроз средишни део Албаније, поделе по верској основи на муслимане, римокатолике и православце које су годинама биле занемариване потребом супротстављања заједничком (словенско-хеленском) непријатељу, крвна освета као традиционални начин решавања спорова између племена (кланова) и коначно поделе по питању „Велика Албанија“ или „Велико Косово“, могу представљати осу унутрашњег сукоба која би имала пресудну важност у даљој реализацији великоалбанских циљева. Разлике у схватању албанске Академије наука у Тирани и Приштини, иако могу деловати као занемарљиве, представљају реалну препреку великоалбанском уједињењу. Питање ко ће бити „савремени Скендербег“ у новијој албанској историји за Албанце није ни мало безначајно. То питање би вероватно обновило и међусобне сукобе криминалних кланова који постоје на Косову, Албанији и Македонији. У врху козовске власти већ дуже време је присутан сукоб између Хашима Тачија и Рамуша Харадинаја. Тај сукоб се протеже из периода када је Тачи био шеф политичког крила ОВК, а Харадинај командант, те самим тим популарнији од њега. Оно што посебно забрињава је чињеница да сукоб не постоји искључиво на политичком плану већ је присутан и на плану криминалних послова. Наравно да би у случају међусобног албанског сукобљавања могућности за остварење великоалбанског уједињења знатно опале. Подршка треће стране била би неопходна, чиме се дотиче и кључно питање међународне подршке великоалбанском пројекту. При томе, морамо да констатујемо да досадашњи резултати Албанца у реализацији њихових националних циљева нису само одраз њиховог националног јединства или реалне снаге Албанаца у региону, колико су резултат подршке светске силе – САД.

⁶⁰ <http://www.rts.rs/page/stories/sr/story/9/Srbija/341391/Intervju%3A+Aleksa+%C4%90ilas.html> Интервју: Алекса Ђилас, приступило 21. 1. 2010. године.

Америчку подршку пројекту „Велика Албанија“ недавно је поновио и пензионисани генерал америчке војске Вилијам Вокер, бивши шеф Верификационе мисије ОЕБС-а за Косово и Метохију (1998–1999. године), који је изјавио да подржава иницијативу за уједињење Косова са Албанијом.⁶¹ Међутим, иза изјава америчких дипломата, активних или пензионисаних, најчешће се крију званични ставови Вашингтона. С обзиром на то да је Вилијам Вокер завршио највећи део посла почетком 1999. године, припремивши терен за војну агресију НАТО на СРЈ, исфабриковавши мит о „масакру“ у селу Рачак, очигледно је поново изабран да отпочне дипломатску пропаганду и борбу за легализацију стварања „Велике Албаније“. Стога, не би требало да чуди уколико се Вашингтон позове на случај Рачак, по угледу на Сребреницу, ради проглашења „Велике Албаније“ у Тирани на основу аргумента да онај ко је крив за Рачак нема више моралног права на Косово.

Међутим, разлоге америчке подршке великоалбанским циљевима, тачније, формирању „Велике Албаније“, треба најпре тражити у суштинском интересу најмоћније земље света обликованим полувековним сукобом на глобалном нивоу – хладним ратом, који је својевремено налагао даљи продор на исток и одржавање сфере утицаја на југоистоку Европе. Међутим, по свему судећи, хладни рат је настао и данас. Сједињене Америчке Државе су подржале независност Косова не само због интереса којима су се руководили током хладног рата већ и због нових геополитичких циљева који су налагали подршку муслиманском свету. Сједињене Државе подржавају муслимански свет бар из два разлога: (1) државе муслиманског света представљају важан спољнополитички фактор од којих САД зависе због снабдевања нафтом – неопходним ресурсом за покретање војне и економске машинерије којом располажу и (2) формирањем неомуслиманских држава на југоистоку Европе намеравају да спрече понављање терористичких напада на територији САД, попут оних од 11. септембра 2001. године.

За реализацију својих циљева у региону („Велика Албанија“) САД су, поред својих дипломатских капацитета, подржаних респектабилном војном силом, ангажовале и поједине државе региона. На регионалном плану САД је активирала дугогодишњег сарадника Турску, другу војну силу унутар НАТО-а. Последњих година Турска отворено показује своје интересовање за југоисток Европе, позивајући се на „златно доба Балкана“ и своје полумиленијумско присуство на овим просторима. Турска је пружила отворену подршку независности Косова, активно организује исламски свет ради наставка признања независности Косова (недавно је омогућила усвајање Резолуције о подршци Косову у Организацији исламске конференције), а значајно је поменути и да је пружила допринос обуци и опремању, како албанске армије, тако и Косовских снага безбедности. Свакако, подршка Турске изузетно је важна и када говоримо о плановима Албанаца на северу Грчке (Чамерија), јер Турска често истиче Грчку као европску државу у којој су људска права мањинских група (посебно Албанаца) угрожена.⁶²

Међутим, најлојалније партнере у окружењу САД налазе у Албанији која успешно усклађује своје спољнополитичке приоритете са интересима САД. Стога формирање „Сједињених Албанских Држава“ постаје извесан пројекат. Међутим, од америчке

⁶¹ <http://www.politika.rs/rubrike/Svet/Vilijam-Voker-podrzava-ideju-o-velikoj-Albaniji.lt.html> приступило 15/11/2010

⁶² <http://www.mfa.gov.tr/data/DISPOLITIKA/Bolgeler/hringreece.pdf>. Приступило 21. 11. 2012.

подршке Албанији и Албанцима, још интересантнија је америчка подршка несловенском елементу у региону. Десловенизација готово свих држава бивше СФРЈ, која је била главна карактеристика протеклих деценија током распада СФРЈ, то додатно потврђује. Све бивше југословенске републике, изузев Србије, траже свој национални идентитет, а оно што је још чудније – проналазе га у пореклу које није у директној вези са словенском припадношћу. При томе, на Републику Србију и српски народ Запад и даље гледа као на полувековног непријатеља – „малу Русију“.

Осим тога, САД и муслимански свет, међу које спадају и Албанци, представљају природне савезнике. И једни и други теже заједничком глобалном циљу – свету без традиционалних држава; муслимани – светском исламу, свету без држава и државних граница у којем ће постојати искључиво једна религија: ислам, док САД – либералном (слободном) светском тржишту. При томе, заједнички непријатељ им је систем традиционалних држава, које својим инсистирањем на суверености, контроли граница и захтевима за очување територијалног интегритета представљају заједничке непријатеље, како једној, тако и другој страни, које треба што пре уклонити. У таквој ситуацији Албанцима, не само у Албанији и на Косову већ и у Македонији, северу Црне Горе и Грчке, није било тешко да реализују један део својих циљева. Реализација коначног циља („Велика Албанија“) умногоме ће зависити од даљег развоја догађаја на међународној сцени и могућности САД и Турске, као предводнице исламског света да реализују наведене циљеве.

Међутим, поред сукоба на релацији „Велико Косово“ – „Велика Албанија“, који прети да знатно угрози све досадашње резултате Албанаца на пољу формирања заједничке државе, постоји још један сукоб којем се, не случајно, не поклања довољна медијска пажња, као што се то чини са сукобом између самих Срба и Албанаца. У средишту сукоба налазе се сами косовски Албанци са бројним унутрашњим противречностима са којима се последњих година суочавају. Четрнаест година међународне управе довело је до урушавања неких традиционалних вредности на којима се заснивала албанска заједница на Косову. Патријархални морал, који је представљао значајну снагу косовских Албанаца, еродирао је. Младе Албанце понео је талас модернизације и глобализација, при чему су се многи од њих претворили у себичне индивидуалце – појединце који маштају снове о лаком животу и богаћењу преко ноћи. Такве нагле промене неминовно воде радикализацији целокупног албанског друштва и, у појединим случајевима, усвајању појединих екстремних ставова и начела. Криминал, дрога, корупција, проституција, отмице, уцене, ратно профитерство, етнички и политички мотивисана убиства, напади на неистомисљенике, сиромаштво, неадекватна здравствена заштита, ограничена слобода кретања, за Србе на Косову, али и за косовске Албанце ван територије Косова, свакодневна искључења струје и воде, само су део проблема са којима се становништво Косова свакодневно суочава. До сада је кривица за такве и сличне проблеме са којима су се суочавали пребацивана бившим државама у којима су живели: СФРЈ, затим СР Југославији, односно Републици Србији. Само је питање времена када ће косовски Албанци узрок својих проблема пронаћи у међународној заједници, чак и унутар НАТО-а и захтевати да напусте територију Косова. Подсетимо да такве захтеве већ поставља радикални Покрет за самоопредељење, који већ дужи низ година позива међународне представнике да напусте Косово, док његови припадници

на бројним скуповима уништавају возила, техничку опрему и објекте некада УН-МИК-а, а данас ЕУЛЕКС-а.

Стога, досадашње победе Албанаца веома лако могу представљати почетак њихових пораза. Проблеме на које смо само делом указали и са којима се суочавају већ дужи низ година неће решити ни евентуални пријем Косова у УН, НАТО, ЕУ, Организацију исламске конференције или било коју другу организацију. То су проблеми са којима се косовски Албанци морају суочити. Уколико их успешно реше њихове шансе да остваре национални циљ – уједињење албанских територија може постати реална опција. У супротном, сви досадашњи напори, укључујући независност Косова, могу постати ништавни.

Литература

1. Албанска академија наука: *Платформа за решење албанског националног питања*, Тирана, 1998.
2. Бабановски, И.: *ОНА Терористичка паравојска во Македонија*, Веда, Скопје, 2002.
3. Батаковић, Т., Д.: *Косово и Метохија историја и идеологија*, Чигоја, Београд, 2007.
4. Бела књига: *Албански тероризам и организовани криминал на Косову и Метохији*, Београд, септембар 2003.
5. Бела књига: *Тероризам на Косову и Метохији и Албанији*, Београд, септембар 1998.
6. Богдановић, Д.: *Књига о Косову*, Војна књига – Народна књига, Београд, 1999.
7. Богумил, Х.: *Призренска арбанашка лига 1887–1881*, Београд, 1998.
8. Вилић, Д., Тодоровић, Б.: *Тероризмом у нови светски поредак*, Графомарк, Београд, 1999.
9. Јовановић, В.: *Косово и Метохија*, Београдски форум за свет равноправних, Београд, 2003.
10. Thanos, M., V., Triantaphyllou, D.: *Kosovo and Albania Dimension in Southeastern Europe: the need for regional security and conflict prevention*, Athens, 1999.
11. Wicker, M., Pettifer, J.: *From Anarchy to a Balkan Identity*, Hurst and Company, London, 1999.
12. Dejjings, G.: *Религија и идентитет на Косову*, Библиотека XX век, Београд, 2005.
13. *Документи о Косову и Метохији*, Либер-прес, Београд, 2004.
14. Дрецун, М.: *Други Косовски бој*, Прес, Београд, 2002.
15. Ђуричић, М.: *Обичаји и веровања Албанаца*, прив. издање, Београд, 1994.
16. Ђурковић, М.: *Србија 2000-2006 држава, друштво, привреда*, (Зборник радова), Институт за европске студије, Београд 2007.
17. Екмечић, М.: *Дуго кретање између клања и орања (Историја Срба у новом веку 1492–1992)*, Завод за уџбенике, Београд, 2007.
18. Екмечић, М., Јанковић, Ђ., Миљковић-Бојанић, Е., Терзић, С., Бјелајац, М., Борозан, Ђ., Димић, Љ.: *Одговор на књигу Ноела Малколма, Косово. Кратка историја*, САНУ, Београд, 2000.

19. Зборник радова: *Косово и Метохија – прошлост, садашњост, будућност*, САНУ, Београд, 2007.

20. Здравковић, Х.: *Политика жртве на Косову*, Етнолошка библиотека, Београд, 2005.

21. Ignatieff, M.: *Kosovo and Beyond*, Chato and Windus, London, 2000.

22. Имами, П.: *Срби и Албанци кроз векове*, Самиздат, Београд, 1999.

23. Јанић, Д.: *Између сукоба и дијалога*, Форум за етничке односе, Београд, 2005.

24. Коштуница, В.: *Између силе и права-Косовски записи*, Хришћански записи, Београд, 2000.

25. Paulin, K.: *The Search for Greater Albania*, Hurst and Company, London, 2003.

26. Крстић, Б.: *Косово – узроци сукоба, помирење правâ*, Либер-прес, Београд, 2002.

27. Lellio Di Anna: *The Case For Kosova (Passage to independence)*, London: Anthem Press, 2005.

28. LIMES, Rivista Italiana di Geopolitica, *Kosovo, non solo Balcani*, gruppo editoriale l'espresso, 2, 2008.

29. Malcolm, N.: *Kosovo a Short History*, Harper Perennial, New York, 1999.

30. Мијалковски, М.: „Тероризам албанских екстремиста“, *Војска*, Београд, 2002.

31. Чупић, М.: *Насиље иза паравана власти*, Приштина, 1989.

32. Поповић, Н.: *Косово и Метохија у великоалбанским плановима 1878–2000*, Београд, 2001.

33. Радовановић, М.: *Косово и Метохија антропологеографске, историјскогеографске, демографске и геополитичке основе*, Службени гласник, Београд, 2008.

34. Рауфер, К.: *Албанска мафија – претња Европи*, Форум за безбедност и демократију, Београд, 2005.

35. Human Rights Watch: *Ратни злочини на Косову*, Самиздат Б92, Београд, 2003.

36. Симеуновић, Д.: *Политичко насиље*, Радничка штампа, Београд, 1989 .

37. Judah, T.: *Kosovo war and Revenge*, Yale University press, 2000.

38. Бела књига: *Тероризам на Косову и Метохији и Албанија*, Савезно министарство за иностране послове, Београд, 1998.

39. Tziampiris, A.: *Kosovo's endgame*, Defence analyses institute (IAA), Athens, 2006.

40. Ђоровић, В.: *Историја Срба*, Лирика, Београд, 2002.

41. Ћосић, Д.: *Косово*, Вечерње новости, Београд, 2004.

42. Хорват, Б.: *Косовско питање*, Загреб, 1986.

Дисертације и магистарске тезе

1. Борозан, Ј., Ђ.: *Велика Албанија 1939–1945 порекло, идеје и пракса*, дисертација, Београд, 1993.

2. Kotzamanis, V.: *Развитак становништва и демографске перспективе Југоисточне Европе*, UDK 314.182(497)

3. Видојевић, А.: *Legal and Political Asspects of Kosovo crisis (1998–2007)*, School of Law University of Vienna

4. Гудељ, Н.: *Форме сепаратистичког насиља на Косову и Метохији у времену од 1945 до 2000. године*, магистарска теза, Београд
5. Ђурић, С.: *Крвна освета на Косову и Метохији*, дисертација, Београд, 1996.
6. Илић, Б.: *Положај САП Косова у друштвено-политичком и уставном систему Југославије и СР Србије*, дисертација, Београд, 1986.
7. Batt, J.: *Is there an Albanina question?*, Chaillot Paper, n. 107, January 2008.
8. Милосавлевски, С.: *Albanians in the Republic of Macedonia 1945–1995, legislative, political documentation, statistic*, Факултет политичких наука
9. Мишић, С.: *Политика Југославије према Албанији у периоду од 1924–1927. године*, магистарска теза, Београд, 2005.
10. Муртови, Љ., И.: *Однос српске социјалдемократије према албанском питању до 1914*, магистарска теза, Београд, 1994.
11. Перлман, Ф.: *Услови развоја привредно заосталог подручја с посебним освртом на Косову и Метохији*, дисертација, Београд, 1966.
12. Плана, Е.: *Косово према реформама у Турској крајем XIX и почетком XX века*, дисертација, Београд, 1973.
13. Стули, Б.: *Албанско питање 1875–1882*, дисертација, 1959.